

Tillgång, tid och tillit

Att möjliggöra
fritiden för unga
med erfarenhet av
socioekonomiska
utmaningar

Innehåll

1. Inledning	3
2. Ungas deltagande utifrån socioekonomisk bakgrund....	7
3. Faktorer som påverkar deltagandet.....	13
3.1 Avgifter och kostnader	17
3.2 Tid och tillgänglighet.....	27
3.3 Kunskap och information	33
3.4 Bemötande och representation.....	37
3.5 Pedagogik och verksamhetsform	41
3.6 Inflytande och delaktighet	45
3.7 Samverkan	49
3.8 Mål, styrning och uppföljning	53
4. Intervjuer med sakkunniga.....	59
5. Forskarreflektion: Vems fritid räknas?	65
6. Vägar framåt mot ökat deltagande	73
7. Noter och referenser	79

Inledning

4

Bakgrund och syfte

Enligt kulturpolitikens mål ska alla barn och unga ha möjlighet att delta i kulturlivet och i den statliga strategin för kulturskolan poängteras att de statliga insatserna ska bidra till att främja tillgänglighet och jämlikhet i kulturskolan.¹ Samtidigt visar flera studier att barns och ungas tillgång till kultur och deras möjlighet att ägna sig åt kultur och andra fritidsaktiviteter skiljer sig åt beroende på deras förutsättningar.

Kulturskolecentrum på Kulturrådet har i uppdrag att stödja landets kommuner och deras kulturskolor i deras utveckling. Med den här skriften vill vi ge verktyg och inspiration till dig som arbetar för att unga, och särskilt unga med erfarenhet av utmaningar, ska få en meningsfull fritid. Skriften riktar sig till chefer och pedagoger på kulturskolan samt till kommunala förvaltningschefer och andra aktörer som på olika sätt arbetar med barns och ungas fritid.

I skriften beskriver vi förutsättningarna för att barn och unga med socioekonomiska utmaningar ska kunna delta i kulturskolan och i andra fritidsaktiviteter. Vi identifierar ett antal viktiga faktorer som påverkar deras deltagande, och vi ger tips på hur kulturskolor och andra aktörer kan arbeta för att öka deltagandet bland barn och unga med erfarenhet av socioekonomiska utmaningar.

En del av skriften utgörs av en reflektion av Marwa Chebil, doktorand vid Umeå universitet, som forskar på inkluderande mötesplatser för barn och unga. Reflektionen lyfter bland annat fritiden som rättighet och skyddsfaktor och de sociala och ekonomiska villkor som formar ungas möjlighet till deltagande. I skriften ingår även två intervjuer med representanter från Kulturskolecentrums sakkunniggrupp, som berättar om sina erfarenheter av att arbeta med breddat deltagande.

Skriften tar sin utgångspunkt i webinarie-serien *Ojämlika livsvillkor – unga och kultur* från våren 2025. Serien bestod av tre avsnitt, där Kulturrådet samlade aktörer som beskrev utmaningar och metoder för att barn och unga med socioekonomiska utmaningar ska få ökad tillgång till en meningsfull fritid.² De citat som förekommer i skriften är hämtade från medverkande i webinarieserien.

Målgruppen

Barn och unga med socioekonomiska utmaningar

Vad menar vi då med socioekonomiska utmaningar?³ Socioekonomiska faktorer brukar innefatta utbildning, inkomst, arbete, boende och sociala relationer. Ofta samspekar dessa faktorer med varandra. En lägre eller oavslutad utbildning leder till exempel oftare till låg inkomst eller arbetslöshet, vilket i sin tur innebär sämre möjligheter att få tag på ett bra boende. En sådan situation kan även påverka individens sociala relationer och delaktighet i samhället samt dennes fysiska och psykiska hälsa. För barn och unga som fortfarande bor med föräldrar eller andra anhöriga handlar begreppet framförallt om erfarenhet av socioekonomiska utmaningar, sett till föräldrarnas situation. Av de socioekonomiska faktorerna är det främst föräldrarnas utbildningsnivå som påverkar hur mycket barn och unga deltar i kultur- och fritidsaktiviteter.⁴ Vissa aktörer, som Rädda barnen, tar dock fasta på de rent ekonomiska förutsättningarna och lyfter särskilt barnfattigdom när de pratar om socioekonomisk utsatthet.⁵

Insatser för barn och unga med socioekonomiska utmaningar handlar ofta om att antingen försöka nå enskilda individer och familjer, eller att göra satsningar mot särskilda bostadsområden som utmärks av socioekonomiska utmaningar. Ofta överlappar målgruppen för de två typerna av insatser varandra. Men barn och unga med erfarenhet av socioekonomiska utmaningar kan naturligtvis finnas även i andra områden, och likaså har inte alla invånare i de angivna områdena socioekonomiska utmaningar.

Områden med socioekonomiska utmaningar

Den socioekonomiska boendesegregationen har ökat sedan 1990-talet, vilket innebär att låg- och höginkomsttagare lever alltmer separerade och geografiskt åtskilda från varandra. Tendensen gäller inte enbart i storstäder utan i större delen av landet.⁶ Vilka områden som definieras ha socioekonomiska utmaningar kan skifta beroende på vilket mått som används, men en vanlig utgångspunkt är att använda de mått som presenteras i Boverkets Segregationsbarometer.⁷ Områden med socioekonomiska utmaningar kännetecknas bland annat av att befolkningen totalt sett har lägre utbildnings- och inkomstnivåer och att andelen hyresrätter och andelen utrikes födda invånare är högre, jämfört med andra områden. Områdena utmärks även ofta av en lägre nivå av social service och att invånarna upplever en större otrygghet jämfört med andra områden.⁸

Många faktorer samspelar

Vårt fokus i den här skriften är hur barns och ungas möjlighet att delta i kultur- och fritidsaktiviteter påverkas av deras erfarenhet av socioekonomiska utmaningar. Men det finns även andra bakgrundsvariabler som kan påverka möjligheten till en meningsfull fritid. Graden av deltagande kan skilja sig åt beroende på exempelvis kön, ålder, funktionalitet, boendeort och härkomst. Dessa variabler samspelar dessutom ofta – unga med utländsk bakgrund och unga med funktionsnedsättning är till exempel grupper som generellt har sämre ekonomiska levnadsvillkor än övriga unga, vilket i sin tur kan försvåra möjligheten till en aktiv fritid.⁹ Dessutom kan dessa grupper ha andra utmaningar som försvårar tillgången till fritidsaktiviteter.

2

Ungas deltagande utifrån socioekonomisk bakgrund

I det här kapitlet beskriver vi kunskapsläget kring ungas deltagande i kulturskolan och andra organiserade kultur- och fritidsverksamheter. Beskrivningen utgår från olika bakgrundsvariabler som har koppling till socioekonomiska faktorer.

Underrepresentation på kulturskolans terminskurser

Kommunala kulturskolor finns i nästan alla Sveriges kommuner. Kulturrådets Kulturskolecentrum har sedan 2018 årligen samlat in uppgifter om kommunernas kulturskoleverksamhet. Baserat på deltagarlistor med personnummer från kommunerna samt registerdata från SCB kan vi ge en bild av vilka barn och unga som går i kulturskolan. Deltagarlistorna visar att av de 6–19-åringar som gick i kulturskolan under 2023 hade 83 procent minst en förälder/vårdnadshavare med eftergymnasial utbildning. Motsvarande andel i riket var 64 procent. Barn och unga med föräldrar med högre utbildning är alltså överrepresenterade i kulturskolan, och skillnaderna har varit i stort sett oförändrade under de studerade åren.

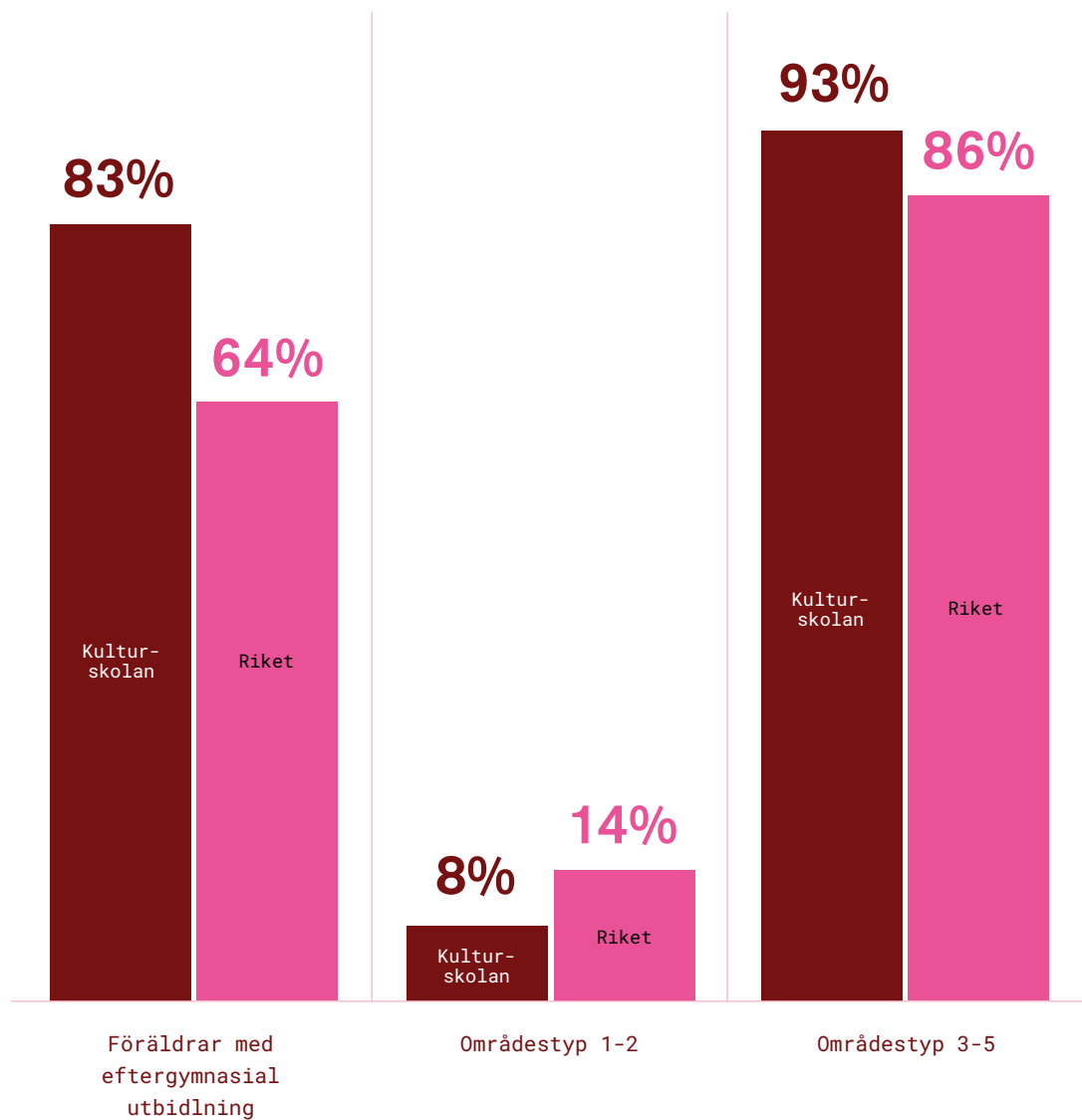
Om vi ser på vilka socioekonomiska områdestyper¹⁰ som kulturskolans deltagare bor i, var 6–19-åringar som bor i områden med socioekonomiska utmaningar (typ 1 och 2) underrepresenterade i kulturskolan 2023, jämfört med hela befolkningen. Andelen kulturskoledeltagare som bor i den typen av områden var 8 procent, medan motsvarande andel i riket var 14 procent. På motsvarande sätt var barn och unga som bor i områden med högre socioekonomisk nivå (3–5) överrepresenterade bland kulturskoledeltagarna jämfört med i befolkningen i stort (figur 1).

Resultaten pekar alltså på att barn och unga med socioekonomiska utmaningar är underrepresenterade i kulturskolan. De bygger dock på listor med personnummer, vilka kulturskolorna främst samlar in bland deltagare på terminskurser. Deltagare som inte går på någon terminskurs, utan enbart deltar i exempelvis öppen verksamhet, finns inte med i de listorna. Med tanke på att många kulturskolor arbetar med öppen verksamhet, och där ofta riktar sig just till underrepresenterade grupper, är skillnaderna i deltagande troligen inte fullt så stora mellan de socioekonomiska grupperna, sett till hela kulturskolans verksamhet. Samtidigt visar statistiken att kulturskolan har utmaningar med att bredda deltagandet i sina terminskurser.

Liknande deltagandemönster i andra fritidsaktiviteter

Det finns en rad olika studier som beskriver barns och ungas deltagande i kultur- och fritidsaktiviteter. Dessa studier visar på liknande resultat: barn från sämre socioekonomiska förhållanden deltar i mindre utsträckning i de flesta föreningar, kulturaktiviteter och idrotter jämfört med andra unga.¹¹ Inom föreningsidrotten skiljer sig deltagandet åt mellan boende i olika typer av områden, och områden med stora socioekonomiska utmaningar har störst underskott av deltagare, sett till det förväntade deltagandet utifrån befolkning.¹² I områden med "goda socioekonomiska förutsättningar" deltar 85 procent i föreningsidrott, medan motsvarande andel i områden med "stora socioekonomiska utmaningar" är 37 procent.¹³

Figur 1. Barn och unga 6–19 år med föräldrar med eftergymnasial utbildning, respektive boende i socioekonomiska områdestyper. Andel i kulturskolan respektive i riket. Inrapporterade värden (personnummer-listor), 2023. Procent.

Ungas kulturdeltagande liknar föräldrarnas

De studier som beskriver deltagande i olika sorters kulturaktiviteter utifrån socioekonomisk bakgrund visar att det främst är föräldrarnas utbildningsnivå som påverkar graden av deltagande. Precis som i kulturskolan är skillnaderna beständiga över tid.¹⁴ Studierna visar också att barns kulturvanor på många sätt liknar föräldrarnas, på så sätt att grupper med högre inkomster är mer kulturaktiva än grupper med lägre inkomster, särskilt vad gäller besök. Barn till föräldrar med en högre inkomst är också överrepresenterade i kulturutbildningar på högskolenivå, vilket i sin tur leder till att individer som kommer från familjer med lägre socioekonomisk status blir underrepresenterade inom den kulturella sektorn. Detta får i sin tur följderna att barn och unga med socioekonomiska utmaningar eller utländsk bakgrund kan sakna representation bland kulturella förebilder och pedagoger (se vidare avsnittet om representation).¹⁵ Vad gäller idrott visar dock analyser av ungas medlemskap i idrottsföreningar att det är föräldrarnas ekonomiska kapital som har störst inverkan på graden av föreningsidrottande.¹⁶

Lägre deltagande i organiserad fritidsverksamhet bland flera grupper av unga

Vi har tidigare nämnt att andra bakgrundsvariabler än socioekonomi, såsom härkomst och funktionalitet, kan ha betydelse för deltagandet i fritidsaktiviteter. Studier visar till exempel att unga och vuxna med utländsk bakgrund besöker teatrar, museer, konstutställningar och konserter i mindre utsträckning än andra och även är mindre aktiva i föreningsidrott. Likaså deltar personer med

funktionsnedsättning i kultur- och fritidsaktiviteter i lägre grad.¹⁷ Det kan också finnas särskilda utmaningar för barn och unga som bor på landsbygden. Där försvåras deltagandet av ett mindre utbud och längre avstånd till kultur- och fritidsaktiviteter. Kulturlivet på landsbygden är i stor utsträckning beroende av ideella aktörer. Dessa är ofta få till antalet, och på många platser står de dessutom inför ett generationsskifte.¹⁸

Besök på bibliotek och fritidsgårdar vanligare i målgruppen

Sammantaget kan vi konstatera att barn och unga med högre socioekonomisk status i större utsträckning deltar i mer organiserade, strukturerade fritidsaktiviteter. Den här typen av aktiviteter kräver i regel mer engagemang från såväl deltagare som föräldrar, både vad gäller tid och ekonomiska resurser. Å andra sidan är barn och unga med socioekonomiska utmaningar överrepresenterade i verksamheter som kräver mindre resurser från föräldrar, såsom besök på bibliotek, fritidsgårdar och föreningsdrivna mötesplatser. Inom gruppen med socioekonomiska utmaningar finns det även skillnader mellan könen. Tjejer dominerar på bibliotek, medan killar i större utsträckning besöker fritidsgårdar.¹⁹

Faktorer som påverkar deltagandet

Graden av deltagande i fritidsaktiviteter skiljer sig alltså åt mellan olika grupper av unga. Vad är det då som gör att deltagandet ser olika ut, och varför deltar inte unga med socioekonomiska utmaningar i lika stor utsträckning som andra i flertalet fritidsaktiviteter? I det här kapitlet sammanfattar vi de vanligaste hindren och går sedan igenom ett antal olika faktorer som kan ha påverkan på barns och ungas möjligheter att delta i fritidsverksamheter. För varje faktor ger vi även tips på hur man kan underlätta deltagandet i dessa aktiviteter.

Varför delta?

Det kan finnas flera orsaker till att ett barn börjar, och sedan fortsätter, på en fritidsaktivitet. I studier uttrycker barn och unga att de främsta anledningarna till att de deltar i en särskild aktivitet är för att det är roligt och för gemenskapen – att de får ett socialt sammanhang. Andra vanligt förekommande anledningar är möjligheten att förkovra sig inom ett område, och att det finns en glädje i att vara fysiskt aktiv. I vissa studier nämns hur bra personal också kan påverka viljan att delta, medan unga i andra studier anger att det är viktigt att få vila och återhämtning på fritiden.²⁰

Varför deltar man inte?

De flesta ungdomar är nöjda med sin fritid: 74 procent uppgav det i en undersökning från MUCF (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) 2024.²¹ Samtidigt finns det grupper av barn och unga som inte upplever samma grad av nöjdhet, såsom unga med funktionsnedsättning, unga med utländsk bakgrund och de som bor i områden med socioekonomiska utmaningar. I en undersökning från 2021 angav 58 procent av unga boende i sådana områden att de var

nöjda med sin fritid, jämfört med 72 procent i områden med mycket goda socioekonomiska förutsättningar. Unga i områden med socioekonomiska utmaningar upplever dessutom i större utsträckning olika hinder för sin fritid jämfört med andra. Hindren handlar bland annat om att aktiviteten är för dyr, att den inte är anpassad för dem och att de upplevt aktiviteten som för svår.²² Andra studier visar att barn och unga som bor i områden med socioekonomiska utmaningar i mindre grad deltar i fritidsaktiviteter i förhållande till vad de skulle vilja, jämfört med boende i områden med högre ekonomisk status.²³ Utifrån befintliga studier kan vi dela in vanligaste hindren i följande övergripande kategorier:

- **Avgifter och kostnader:** Kostnader för aktiviteter är ett grundläggande hinder för familjer med socioekonomiska utmaningar. Kostnaderna handlar inte bara om avgifter för själva aktiviteten, utan även om exempelvis utrustning och resor till och från aktiviteten.
- **Tid och tillgänglighet:** Tillgängligheten till en fritidsaktivitet påverkas av flera olika faktorer, såsom platsens lokalisering och utformning samt tidpunkten för aktiviteten. Brist på tid är ett återkommande hinder för deltagande bland många barn och unga. Tidsbristen kan dels bero på stress kopplad till skolan, dels på att tidpunkten för fritidsverksamheten inte passar in med barnets andra aktiviteter eller med avgångarna i kollektivtrafiken. Tillgänglighet till en aktivitet handlar också om att barn och unga har kännedom om att aktiviteten finns. Ett återkommande hinder som nämns i studierna är att de helt enkelt inte känner till vad som finns att göra och vilka aktörer som erbjuder verksamhet för dem.

Meningsfull fritid är mer än bara en paus från skolan. Det är en plats där barn växer som egna individer och utvecklar viktiga färdigheter.

Jasin, ung rådgivare, Rädda barnen

- **Lust och intresse:** En orsak till att inte delta är att man inte har lust eller känner intresse för en specifik aktivitet. Det kan finnas flera orsaker till att barn och unga inte tycker att en aktivitet är särskilt rolig, och det är inte något konstigt. Men det finns också faktorer som kan påverka intresset. För vissa handlar det om att stress över exempelvis skola eller livet i stort gör det svårt att känna motivation för att delta i fritidsaktiviteter.²⁴ För andra kan det handla om att sociala normer och koder bland kompisar eller familj får inverkan på lusten att delta i en särskild fritidsaktivitet.
- **Bemötande:** För många unga spelar även bemötandet de får av personal och andra deltagare en viktig roll för om de vill delta eller inte. Studier från MUCF visar att unga med funktionsnedsättning och unga hbtqi-personer i högre grad än andra avstått från fritidsaktiviteter på grund av de inte känt sig

välkomna.²⁵ Likaså har boende i områden med socioekonomiska utmaningar, och särskilt individer med utländsk bakgrund, i högre grad än andra erfarenheter av negativt bemötande vid kulturaktiviteter.²⁶

De beskrivna kategorierna ovan rör hinder för barns och ungas deltagande i fritidsverksamheter i stort, men de kan ha särskilt stor inverkan för barn och unga med socioekonomiska utmaningar. Inom de olika kategorierna finns en rad olika faktorer som påverkar deltagandet, och som vi kommer att belysa närmare i de följande avsnitten. Vi kommer även att beskriva faktorer som inte har lika tydlig koppling till ovanstående hinder, såsom Mål, styrning och uppföljning, men som kan vara relevanta i arbetet med att öka deltagandet i kultur- och fritidsaktiviteter bland målgruppen.

Jag tänker att det är självklart att barnen ska ha en meningsfull fritid. Att kunna få delta i konst, att kunna delta i idrott eller att kunna dansa eller spela musik. Jag tycker att det är en självklarhet, men det är så synd att ekonomin stoppar barnen från att få en meningsfull fritid.

3.1

Avgifter och kostnader

Sämre ekonomisk situation hindrar deltagande på flera sätt

En grundläggande faktor som påverkar om barn och unga med socioekonomiska utmaningar kan delta i fritidsverksamheter är kostnaden för att delta. Flera studier beskriver att barn i målgruppen har svårt att delta i organiserade fritidsaktiviteter på grund av att deras föräldrar inte har råd med avgiften för verksamheten eller med andra kostnader som är kopplade till aktiviteten.²⁷ Är familjen stor, med flera barn som vill göra många olika aktiviteter, blir kostnadsfrågan ännu mer avgörande. I Rädda barnens rapport *Missing out* uttrycker intervjuade barn och unga att terminsavgifter innebär en exkludering – inte bara från själva aktiviteten, utan även från en möjlig social gemenskap med andra deltagare.²⁸

Man missar den här sociala utvecklingen som man får annars när man gör såna här grejer när man är barn. Man skaffar massa vänner som man senare kanske har för livet.

Idil, ung rådgivare, Rädda Barnen

Rapporten beskriver också att barn i familjer med socioekonomiska utmaningar kan ha svårt att delta i fritidsverksamheter eftersom de behöver göra sysslor i hemmet, såsom att passa småsyskon. Det kan vara särskilt vanligt om föräldern är ensamstående och har oregelbundna arbetstider.

Begränsad tillgång till fritidshem försvårar

Att delta i olika fritidsaktiviteter på fritidshem efter skolan kan vara en väg in i en aktiv fritid och ett ökat socialt sammanhang. Möjligheten att gå på fritidshem efter skolan regleras idag av föräldrarnas omsorgsbehov, utifrån om föräldrarna arbetar eller studerar. Det innebär att kommunen inte är skyldig att erbjuda fritidshem till barn med föräldrar som är arbetslösa, sjukskrivna eller föräldralediga. Rädda barnen visar i sin rapport att inskrivningsgraden i fritidshem skiljer sig avsevärt mellan områden med olika socioekonomisk status. Andelen barn i fritidshem är betydligt lägre i områden med socioekonomiska utmaningar än i andra områden. Det innebär i sin tur att en större andel i sådana områden också får begränsade möjligheter att ta del av fritidsverksamheter.²⁹

Kulturskoleavgifterna varierar

De kommunala kulturskolorna i landet erbjuder flera olika sorters verksamheter, där den vanligaste är terminskurser. Avgiften för att delta i sådana kurser varierar, från 100 till 1 720 kronor under verksamhetsåret 2023.³⁰ Medelvärdet för den vanligaste terminsavgiften bland de kommuner som svarade på Kulturrådets enkät var 691 kronor. Deltagaravgifterna kan variera inom en och samma kommun, till exempel genom att olika avgifter tas ut för olika kurser och genom syskonrabatter samt mängdrabat-

ter om en deltagare går mer än en kurs. Till terminsavgiften kan det tillkomma avgifter för instrumenthyra, lovkurser eller läger.

Kulturskoleavgifterna skiljer sig åt en del mellan olika delar av landet. Den genomsnittliga avgiften är betydligt högre i Stockholmsregionen jämfört med i andra regioner. De lägsta genomsnittliga avgifterna finns i Övre Norrland och Mellersta Norrland. Att avgifterna skiljer sig åt mellan kommuner innebär att möjligheten att delta i terminskurser och annan kulturskoleverksamhet skiljer sig åt beroende på var i landet man bor.

Reducerade priser och avgiftsfri kulturskola

Utöver att ha låga terminsavgifter generellt, kan kommuner även underlätta deltagande genom olika former av reducerade priser eller helt avgiftsfria kulturskolor. Kulturrådet följer utvecklingen av antalet avgiftsfria kulturskolor över tid genom enkätfrågor till kommunerna och uppgifter från SCB:s räkenskapssam-

mandrag. För att få mer klarhet i hur många kulturskolor som har olika former av reduceringar och avgiftsfri verksamhet har vi även gjort en inventering av kulturskolornas webbsidor. Vi kan konstatera att 94 kulturskolor har någon form av rabatt, såsom maxtaxa, familjerabatt, syskonrabatt och ämnesrabatt.

Inventeringen visar vidare att 28 kommuner har en helt avgiftsfri kulturskola, det vill säga att samtliga deltagare varken betalar terminsavgifter, instrumenthyra eller andra tillbehör. Ytterligare 6 kommuner har helt avgiftsfritt för barn och unga, men vissa kostnader för vuxna deltagare, och 15 kommuner har gratis terminsavgift men vissa kostnader för tillbehör. Det innebär att totalt 49 kommuner har gratis terminsavgift för barn och unga, men bland dem ingår alltså kommuner som tar ut vissa avgifter för instrumenthyra och terminsavgifter för vuxna deltagare. Vuxna deltagare utgör dock i regel en mycket liten del av kulturskolornas deltagare. Övre och mellersta Norrland har flest helt avgiftsfria kulturskolor, medan Sydsverige och Stockholmsregionen har minst antal sådana kulturskolor.

Stegen till en avgiftsfri kulturskola

En avgiftsfri kulturskola kan öka möjligheten att delta för barn och unga med socioekonomiska utmaningar. Avgiftsfrihet kan också förenkla det administrativa arbetet, då inbetalningar av terminsavgifter och andra avgifter försvinner. Kulturskolestatistiken visar att allt fler kommuner har blivit kostnadsfria. För att få reda på mer om vad som har legat bakom sådana beslut, hur förändringen gick till och vilka effekter den har fått för målgruppen intervjuade vi representanter från några kommuner som gått från avgiftsbelagd till avgiftsfri kulturskola: Borgholm, Lilla Edet och Östhammar.

Stegvis process

För kommunerna har utvecklingen mot avgiftsfri kulturskola skett i olika steg. I Borgholm hade frågan om avgiftsfri kulturskola diskuterats internt på kulturskolan i cirka 15 år innan förändringen påbörjades. När frågan aktualiserades på politisk nivå genomfördes en konsekvensanalys. Processen i Borgholm skedde i två steg: Först halverades avgifterna, därefter avskaffades de helt 2022.

Inspiration från grannkommuner

I Lilla Edet jämförde man sig med grannkommuner och konstaterade att de hade lägre eller helt saknade kulturskoleavgifter. Det blev startskottet för att sätta igång en egen process mot en avgiftsfri kulturskola. Två alternativa förslag togs fram: antingen en sänkning av avgiften eller en helt avgiftsfri kulturskola. Efter att ha undersökt effekterna av sänkta avgifter i andra kommuner beslutade politikerna att avgifterna skulle tas bort helt. Enligt kulturskolesamordnaren i Lilla Edet fanns det en bred politisk enighet kring att ta bort avgifterna.

Det statliga utvecklingsbidraget spelade en viktig roll

Stegen mot en avgiftsfri kulturskola kan börja med att man erbjuder vissa kurser gratis, och sedan gradvis öka de avgiftsfria delarna i verksamheten. För kommunerna spelade Kulturrådets utvecklingsbidrag en viktig roll, då de genom det ekonomiska stödet kunde bredda verksamheten och erbjuda gratis aktiviteter. I Borgholm ledde utvecklingen till ett ökat söktryck och så småningom permanenta satsningar inom verksamheter som balett och modern dans. I Lilla Edet ökade också verksamheten, men när stödet från utvecklingsbidraget blev mindre och de inte kunde erbjuda lika många gratiskurser såg de även en minskning av antalet deltagare. Det blev en indikator på avgiftens betydelse.

Hur påverkar avgiftsfrihet budgeten?

En avgiftsfri kulturskola innebär att intäkter för kulturskolan försvinner. I de tre kommunerna har det ekonomiska bortfallet kompenseras med att kulturskolan fått extra resurser genom kommunala politiska beslut. Det har gjort det möjligt att behålla och utöka kulturskolans verksamhet. I Östhammar diskuterar det nuvarande politiska styret att återinföra avgifterna. Med utgångspunkt i den diskussionen har kulturskolechefen gjort beräkningar och kommit fram till att de administrativa kostnaderna för att hantera återinförda avgifter skulle motsvara intäkterna från avgifterna. Ett sådant beslut skulle alltså inte skulle innebära några ekonomiska besparingar för kommunen.

Avgifter för vuxna och "dolda kostnader"

I kommunerna är avgiften gratis för barn och unga, men i två av dem tas avgifter ut för vuxna deltagare. Denna grupp utgörs av ett fåtal individer, men avgifterna kan påverka deras

möjligheter att delta, inte minst för unga vuxna som inte hunnit etablera sig på arbetsmarknaden. Utöver deltagaravgifterna kan det även tillkomma andra kostnader för deltagarna. I Borgholm stöttar kulturskolan barn och unga genom att på olika sätt ta bort eller minska "dolda kostnader", för exempelvis transporter och tillbehör, och på så sätt göra kulturskolan mer tillgänglig.

Avgiftsfriheten kombineras med andra insatser

Utöver den avgiftsfria verksamheten har kulturskolorna i de tre kommunerna använt sig av flera olika metoder för att nå fler och bredare grupper. Bland annat försöker man nå ut med information om kulturskolans verksamhet genom att genomföra informationsinsatser på flera platser, särskilt i skolan. Kulturskolan i Östhammar satsar särskilt på högstadieungdomar, eftersom det är många som slutar i kulturskolan i den åldern.

Eftersom målgruppen är spridd i olika delar av kommunerna och det finns stora geografiska avstånd försöker kulturskolorna även förlägga verksamheten så nära deltagarens hem som möjligt eller schemalägga den i anslutning till skoldagen. Kommunerna bedriver även undervisning under skoltid, vilket är viktigt för att nå de barn som bor längre från centralorten och har svårt att ta sig in till verksamhet på eftermiddagarna.

Kommunerna samverkar även med andra kommunala verksamheter och med civilsamhällesaktörer. I Borgholm är kulturskolan involverad i ett särskilt projekt för att skapa mötesplatser med kulturell inriktning för hemmasittare. Syftet är att hjälpa målgruppen att återvända till skolan genom att erbjuda aktiviteter som bygger upp deras självförtroende och ger dem meningsfullhet. I detta projekt samverkar kulturskolan bland annat med socialförvaltningen och kyrkan.

Andra viktiga samverkanspartners i kommunerna är ungdomsgårdar och lokala civilsamhällesorganisationer. I Östhammar har kulturskolan bland annat tagit hjälp av lokala förmågor som kan ha en annan kompetens än de ordinarie pedagogerna när det gäller att möta barn och unga och bedriva en mer öppen verksamhet. I Östhammar har kulturskolans verksamheten även flyttats från skolförvaltningen till kultur och fritid, vilket lett till ett ökat samarbete med exempelvis fritidsgårdar.

Oklara effekter av avgiftsfriheten

I kommunerna har satsningen på avgiftsfri kulturskola bara delvis inneburit en tydlig breddning av deltagare. I Borgholm har antalet deltagare inte ökat, eftersom kulturskolans platser redan var fulla innan beslutet om avgiftsfri kulturskola togs. Det har heller inte varit möjligt att dra några slutsatser om huruvida sammansättningen av deltagare förändrats efter införandet av avgiftsfri kulturskola.

I Lilla Edet har avgiftsfriheten lett till ett ökat intresse och deltagandet har ökat, särskilt bland barn med utländsk bakgrund. Kulturskolesamordnaren har noterat att det finns fler barn med utländskt klingande namn i verksamheten nu, men hon kan inte avgöra om det beror på just avgiftsfriheten eller om det är resultatet av demografiska förändringar i kommunen. Kommunerna använder sig i förhållandevis liten utsträckning av statistik för att följa upp om deltagargruppens sammansättning har förändrats, sett till deltagarnas socioekonomiska bakgrund.

Utmaningar med avgiftsfritt

När kulturskolan görs avgiftsfri leder det i regel till mindre administrativt arbete, men intervjupersonerna beskriver också att avgiftsfriheten inneburit vissa administrativa utmaningar. I Lilla Edet har avgiftsfriheten lett till att vissa föräldrar bokar många kurser för sina barn, vilket skapar extra administrativt arbete. Det

finns exempel på barn som bokats in på flera olika kurser vid samma tid, vilket kulturskole-samordnaren menar inte skulle ha skett om det fanns avgifter. Det har lett till att kulturskolan nu ska se över möjligheten att införa en begränsning i bokningssystemet, så att barn inte kan bokas på för många kurser samtidigt. I Borgholm befarade man att avgiftsfriheten skulle kunna leda till att invånarna anmälde sig till många kurser som de sedan inte deltog på, eftersom platserna ändå var gratis. Hittills har detta dock inte skett i någon nämnvärd omfattning.

Om avgiftsfriheten leder till ett ökat intresse för kulturskolan kan det också innebära större problem att hantera köer och väntelistor. Kulturskolan i Borgholm överväger olika tillfälliga lösningar, som kortkurser och helgpas, för att hålla intresset uppe och "charma" de som står i kö och väntar på en plats.

En annan fråga som diskuterades i Borgholms konsekvensanalys var om kulturskolan riskerade att tappa i status när verksamheten blev gratis. Den farhågan gällde både personalen, vars egen syn på sin yrkesroll skulle kunna förändras, och deltagare och föräldrar, som inte längre skulle betala för en "tjänst". Enligt rektorn har farhågan dock inte infriats, utan den övergripande bilden är snarare att det är positivt att kulturskolan blivit gratis och mer tillgänglig.

Tips!

De intervjuade fick ge tips på vad man bör tänka på om man som kulturskola eller annan fritidsverksamhet vill bredda deltagandet och funderar på att börja med avgiftsfri verksamhet. Nedan följer några av tipsen:

- Börja med mindre, avgiftsfria projekt som kan locka en bredare målgrupp. Satsa även på syskonrabatter och inkomstrelaterade avgifter som ett första steg.
- Erbjud attraktiva, lättillgängliga aktiviteter för ovana deltagare, som dans, cirkus och film, istället för mer traditionella musiklektioner.
- Informera om och erbjud verksamhet nära barn och unga. Berätta om kulturskolan och bedriv verksamhet på skoltid eller i direkt anslutning till skolan.
- Samarbeta med lokala föreningar för att hitta vägar att stödja barn och unga som vill delta men inte har ekonomiska förutsättningar.
- Övertyga politiker genom att exempelvis ta fram konsekvensanalyser och jämföra er situation med andra motsvarande kommuner.

Öppen verksamhet och andra avgiftsfria kurser

Utöver de kulturskolor som har en helt avgiftsfri verksamhet finns det många kommuner som, vid sidan av avgiftsbelagda terminskurser, även erbjuder viss avgiftsfri verksamhet, såsom öppen verksamhet. Den öppna verksamheten är oftast öppen för alla och det behövs i regel ingen föransökan. Det gör det möjligt för barn och unga som av olika anledningar inte tar del av terminskurserna att hitta en annan väg in i kulturskolans verksamhet. På så sätt utgör den öppna verksamheten en viktig del av arbetet med att bredda deltagandet. Under 2023 bedrev 72 procent av kulturskolorna öppen verksamhet.³¹ Ser vi till antalet deltagartillfällen utgör dock den öppna verksamheten en förhållandevis liten del jämfört med de långa terminskurserna.

Annan avgiftsfri fritidsverksamhet

Utöver kulturskolan försöker även idrottsföreningar och andra aktörer inom civilsamhället nå fler och bredare grupper av unga genom att erbjuda öppna verksamheter utan avgifter. För kommunerna spelar de kommunala fritidsgårdarna och andra öppna mötesplatser en viktig roll för att nå grupper av unga som inte är så aktiva på sin fritid. Ofta har de öppna fritidsverksamheterna en mer lokal geografisk förankring som gör att tröskeln för att delta blir lägre, utöver att verksamheten är gratis.

Tjänsten Fritidsbanken ger barn och unga möjlighet att låna begagnad idrotts- och friluftsutrustning gratis. Verksamheten leds av en förening men kommuner står ofta för drift och finansiering. Fritidsbanken finns i över 40 procent av landets kommuner, men en studie

visar att den främst används i mindre samhällen och att flera av landets större städer saknar fritidsbanker. En tredjedel av fritidsbankerna finns i områden med socioekonomiska utmaningar, och unga som bor i dessa områden tillskriver utlåningsverksamheten särskilt hög betydelse för att delta i fritidsaktiviteter.³²

Riktad verksamhet mot särskilda grupper

Ett sätt att nå underrepresenterade grupper är att genomföra verksamhet som riktar sig direkt till målgruppen. Knappt åtta av tio kulturskolor bedriver riktad verksamhet, och inom den öppna verksamheten riktar ungefär 70 procent av kulturskolorna hela eller delar av sin öppna verksamhet till särskilda grupper.³³ Den vanligaste målgruppen är just barn och unga som bor i områden med socioekonomiska utmaningar.

Liksom kulturskolan använder sig många idrottsföreningar av riktade satsningar för att nå grupper som inte idrottar i lika stor utsträckning som andra. Riksidrottsförbundet har tilldelats särskilda medel av regeringen för insatser i "segregerade områden". Det är Riksidrottsförbundets 19 distriktsorganisationer som haft ansvaret för att genomföra insatserna, som spänner från samarbeten med föreningsliv och skola till skapande av lokala mötesplatser, rekryteringsevenemang, utbildningar och stöd till föreningar och eldsjälur. Riksidrottsförbundet driver även satsningen Idrottsklivet, som syftar till att öka idrottens närvaro i de områden som Polismyndigheten klassificerar som utsatta.³⁴

Samtidigt som det görs riktade satsningar direkt mot barn och unga med socioekonomiska utmaningar visar studier att kommunernas ordinarie drift och fördelning av stöd kan försvåra för målgruppen att ta del av fritidsutbudet. En studie av Malmö visar att

stadens subventioner, drift av idrottsanläggningar samt föreningsstöd främst främjar unga pojkars idrottande i socioekonomiskt välmående stadsdelar.³⁵

Fritidskortet

I september 2025 lanserades regeringens satsning Fritidskortet. Kortet ger ekonomiskt stöd för fritidsaktiviteter till barn och ungdomar mellan 8 och 16 år. Fritidskortet kan användas till avgifter hos de föreningar och kulturskolor som anslutits till satsningen. Kortet innebär att alla barn i målgruppen får 500 kronor per år. För att öka möjligheten till deltagande bland barn och unga med socioekonomiska utmaningar får barn i hushåll som fick bostadsbidrag föregående år 2 000 kronor.

Tips!

Kulturrådets rapport om kulturskolans öppna verksamhet och arbete med breddat deltagande: kulturradet.se/oppen

Öppen verksamhet i kulturskolan i Huddinge: kulturradet.se/huddinge-kulturskola

Öppen verksamhet i kulturskolan på Tjörn: kulturradet.se/tjorn

Skellefteås arbete för att främja inkludering genom fritid och kultur: tinyurl.com/utvarderingsringen

DOIT – en av Rädda Barnens satsningar för att stärka alla barns rätt till en meningsfull fritid. Deltagandet är kostnadsfritt och innehållet skapas tillsammans med deltagarna: tinyurl.com/satsning-doit

Fritidsbanken – en ideell, nationell förening som lånar ut sport- och friluftstillbehör gratis: fritidsbanken.se

Kul i Malmö – Malmö stad erbjuder gratis fritidsaktiviteter för barn och unga i åldern 6–25 år. Satsningen genomförs tillsammans med stadens föreningar: kulimalmo.se

Fritidskortet: fritidskortet.se

Det enda sättet att
lära känna en plats
är att vara där.

Tobias Kandenäs, Örebro kulturskola

3.2

Tid och tillgänglighet

Tiden en avgörande faktor

I en undersökning från MUCF upplever drygt hälften av de unga svarande att de har lagom mycket fritid, medan 30 procent upplever att de har så lite fritid att de inte vet hur de ska hinna med det de vill.³⁶ För många unga påverkar stress kring skolan möjligheten att delta i fritidsverksamheter. Dels kan läxor och prov begränsa den tid de har för andra fritidsaktiviteter, och dels upplever vissa att skolarbetet är så krävande att de främst vill "slappa" på fritiden utan att göra någon särskild aktivitet. För barn och unga med socioekonomiska utmaningar kan, som tidigare beskrivits, även familjesituationen och föräldrarnas behov av hjälp hemma innebära att tiden för fritidsaktiviteter blir lidande. Studier visar att tjejer i större utsträckning än killar förväntas hjälpa till i hemmet och fokusera mer på studier, vilket begränsar tjejers möjlighet till deltagande ytterligare.³⁷ För barn och unga på landsbygden kan de större avstånden innebära att man inte hinner ta sig till fritidsaktiviteter om man ska åka hem mellan skolan och aktiviteten.

Verksamhetens tillgänglighet, i form av exempelvis lokalens geografiska placering och tidpunkten för aktiviteten, påverkar huruvida

barn och unga har tid att delta i en fritidsaktivitet. Inom kulturskolans öppna verksamhet är det vanligast att verksamheten bedrivs under eftermiddagar efter skolan, följt av kvällsaktiviteter och verksamhet på helger.³⁸

Lokalisering

Många familjer med socioekonomiska utmaningar är trångbodda, vilket kan innebära svårigheter för barn att hitta utrymme och lugn för att göra skolläxor. Trångboddheten kan också göra det svårt att utföra fritidsaktiviteter som bygger på att man bedriver delar av verksamheten hemma. Ett exempel är veckoläxor på kulturskolornas terminskurser i musik. För barn som bor trångt blir därför lokaliseringen av och tillgången till lämpliga fritidslokaler särskilt viktig.

Ett sätt att underlätta för de barn och unga som har svårt att hinna till en fritidsaktivitet är att förlägga verksamheten till barnens närmiljö, nära deras hem eller skola. Att bedriva aktiviteter i anslutning till skolan och dess lokaler har ytterligare en fördel, då barnen känner igen i sig i lokalerna. Ett annat sätt att underlätta är att bedriva verksamhet under barnens tid på fritidshem. Men som vi tidigare beskrivit är det inte alla, särskilt inte inom gruppen med socioekonomiska utmaningar, som är berättigade till att gå på fritidshem.

Verksamhet i närmiljö och välkomnande lokaler kan sänka trösklar

Kulturskolans öppna verksamhet bedrivs framförallt i kulturskolans befintliga lokaler, men det är även vanligt att använda sig av skollokaler och fritidsgårdar. Andra exempel på lokaler är bibliotek, föreningslokaler, hembygdsparker, idrottshallar, shoppingcenter och utomhus i bostadsområden. Även digitala lösningar används.³⁹

Lokalens tillgänglighet handlar inte bara om dess geografiska placering, utan även om dess utformning. Utformningen kan signalera olika saker. Är inredningen välkomnande genom belysning, möbler och "mysighet" kan det bidra till en trygghet och att barnen känner sig bekväma i rummet. Tröskeln för att delta i verksamheter i den sortens lokaler, i närområdet, kan vara lägre än om aktiviteten sker i äldre, pampiga lokaler på en ovan plats, som i kommunens centrum. Själva entrén kan vara viktig i sig – en tydligt markerad entré är till exempel att föredra för inomhuslokaler, medan mjuka gränser till aktiviteten fungerar bättre utomhus. Det kan också vara bra att samla olika aktiviteter inom en lokal, såsom idrott, lek, kultur, café och sociala ytor. Det skapar liv och underlättar möten mellan olika grupper och kan öka föräldrars kännedom och användande av lokalen.⁴⁰

Jag tänker att det är oerhört viktigt att testa, för det är då man kommer se om det fungerar eller inte. Och att samverka med andra, samverka med andra som redan är på plats! Var där energin finns, för där kommer det att hända saker.

Tobias Kandenäs,
Örebro kulturskola

Lokala rörelsemönster vanligt

Barn och unga i socioekonomiska områden rör sig i och deltar i aktiviteter främst i sitt närområde.⁴¹ De kan känna en osäkerhet inför att röra sig i andra delar av staden eller kommunen. Det har att göra med de synliga eller osynliga barriärer som finns mellan områden i en stad, även när det rent geografiskt är nära mellan stadsdelarna. Aktiviteter på andra platser i staden eller kommunen kan också kräva mer planering, och det kan vara svårt för föräldrar att skjutsa. Att behöva betala biljetter för kollektivtrafik och att vara ovan vid att åka kollektivt kan innebära ytterligare trösklar för deltagandet.⁴²

Bristande tillgång till lämpliga lokaler

Att använda lokaler i närområdet blir därför viktigt för att unga ska få tillgång till fritidsaktiviteter. I en studie av fritidsdeltagande i Malmö visas dock att det råder brist på lämpliga lokaler i områden med socioekonomiska utmaningar. Enligt studien bygger staden nya idrottshallar främst i de områden där nya skolor etableras. Därför har det rikare västra Malmö, där nya stadsdelar och skolor utvecklas, mottagit mer investeringar i anläggningar än det fattigare östra Malmö.⁴³ Samma studie beskriver vidare att när det finns bra fritidslokaler, såsom idrottshallar, i områden med socioekonomiska utmaningar används dessa i förhållandevis liten utsträckning av de boende i området. Istället är det främst föreningar från andra stadsdelar som har tillgång till de attraktiva tiderna i hallen. Den här typen av utträngningseffekter kan utöver kommunens fördelningsprinciper även bero på bristande kunskap bland vissa föreningar om kommuners olika bokningssystem.⁴⁴

Skollokaler kan öka tillgången

Ett sätt att öka tillgången till fritidslokaler är att samnyttja befintliga lokaler, det vill säga att flera olika aktörer och verksamheter använder samma yta, plats eller lokal, samtidigt eller vid olika tidpunkter. Att i större utsträckning använda sig av exempelvis skolor för att bedriva fritidsverksamhet utanför skoltid är en väg att gå. I Malmö har man till exempel startat allaktivitetshus i fyra skolor i staden. Allaktivitetshusen är öppna sju dagar i veckan utanför skoltid och erbjuder gratis aktiviteter för både unga och vuxna (se tips nedan). Det finns dock utvecklingspotential i användningen av skollokaler. Enligt en studie av Centrum för idrottsforskning råder vissa matchningsproblem, då vissa hallar inte utnyttjas för att de inte uppfyller idrottsföreningarnas behov rörande storlek och utrustning. För att förbättra matchningen förordar Centrum för idrottsforskning en ökad dialog mellan kommuner och idrottsförbund.⁴⁵

Begränsat kulturutbud i områdena

Bristen på lokaler och samhällsservice i områden med socioekonomiska utmaningar kan även få effekter på vilket kultur- och fritidsutbud som erbjuds i områdena. En undersökning av utbudet av kulturella verksamheter i Stockholm visar på en geografisk ojämlikhet, där Västerort, som har ett flertal områden med socioekonomiska utmaningar, har ett mindre kulturutbud än andra delar av staden.⁴⁶ Enligt en undersökning från Järvaveckan research är invånare i områden i Sverige med socioekonomiska utmaningar också mindre nöjda med det lokala kulturutbudet än boende i andra områden. De uttrycker också en önskan om att delta i kulturaktiviteter i större utsträckning.⁴⁷ Tillsammans tyder detta på att det lokala utbudet i dessa områden inte helt motsvarar invånarnas behov.

Samhällsplanering kan bidra till ökad tillgänglighet

I en studie av Riksidrottsförbundet beskrivs hur många större idrottsanläggningar ligger i avskilda lägen, med långa avstånd till barns och ungas bostadsområden. Anläggningarna är ofta placerade som små "öar" med kringtytor som upplevs öde och otrygga, och de nås lättare med bil än till fots eller med cykel.⁴⁸ För att öka tillgängligheten till lokaler och anläggningar är det viktigt att kultur- och fritidsfrågor finns med i ett tidigt skede av samhällsplaneringen och att aspekter som tillgänglighet och trygghet ges plats i diskussioner om stadsmiljö och fritidsutbud. Det kan till exempel handla om hur närmiljön utformas och i vilken utsträckning den inbjuder till fysisk aktivitet. Genom att använda sig av kulturdriven stadsutveckling och tidigt integrera kultur och fritid, på samma sätt som bostäder, trafik och annan service, i stadsutvecklingsprojekt ökar möjligheten att barn och unga ska få tillgång till och delta i fritidsaktiviteter.

Utmaningar på landsbygden

För att barn som inte bor i närheten av fritidsverksamheter också ska kunna delta krävs alltså även möjligheter att ta sig till och från själva lokalen, i form av exempelvis kollektivtrafik eller trygga gång- och cykelvägar. Det kan vara särskilt utmanande för barn och unga som är bosatta på landsbygden, med långa avstånd till aktiviteterna och med en begränsad kollektivtrafik. I en studie konstaterar Kulturanalys att kulturutbudet på landsbygden och på mindre orter saknar den bredd som finns i urbana områden, vilket skapar färre valmöjligheter för boende i dessa områden. Det påpekas också att en stor del av kulturutbudet i mindre orter bärs upp av ideella aktörer, vilket bidrar ytterligare till kulturlivets sårbarhet.⁴⁹ På sådana orter spelar ofta kulturskolan och biblioteken en särskilt viktig roll, då de kan vara de enda kulturinstitutionerna som finns att tillgå.

Köer kan sätta stopp för satsningar

Satsningar på att öka och bredda deltagandet i fritidsaktiviteter kan stöta på motstånd om verksamheterna inte har möjlighet att ta emot de barn och unga som vill delta. Om resurserna, i form av exempelvis personal och utrymme, inte räcker till blir det svårt att bredda deltagandet, även om man når ut med information och skapar ett intresse bland unga. Ungefär tre fjärdedelar av landets kulturskolor hade köer till sin verksamhet i början av höstterminen 2023. Av de barn och unga som stod i kö utgjordes två tredjedelar av individer som inte går någon kurs i kulturskolan. Köerna hindrar alltså främst barn som inte deltar i kulturskolans kurser.⁵⁰

För idrotten kan anläggningsbrist vara ett hinder för att kunna ta emot alla barn och unga som vill idrotta. I en studie framkommer att ungefär en fjärdedel av de lokala idrottsföreningarna upplevde ett stort behov av mer plats eller yta och fler tider för sin verksamhet. Bristen är särskilt stor i de tre storstäderna, där nära hälften av föreningarna sade sig vara i stort behov av fler tider.⁵¹

Vissa öppna verksamheter kan också ha begränsningar i hur många barn och unga som kan delta. Genom att begränsa antalet platser för en aktivitet kan man öka kvaliteten på aktiviteten. Ett mindre antal deltagare kan bidra till att det blir lugnare för de som deltar och att pedagogerna kan erbjuda mer individuell hjälp. Vissa verksamhetsformer lämpar sig inte heller för ett obegränsat antal deltagare.

Vägar in från öppen verksamhet till terminskurser

Öppen fritidsverksamhet och den mer strukturerade kursverksamheten har båda sina förtjänster, och trots vissa skillnader bör de två verksamhetstyperna ses som likvärdiga vad gäller exempelvis status. Men det kan finnas ungdomar som efter att ha deltagit i en öppen verksamhet även vill prova på terminskurser. Med tanke på köerna kan det dock för många kulturskolor vara svårt att erbjuda dem plats på sådana kurser. Enligt Kulturrådets undersökning om öppen verksamhet erbjöd en dryg tredjedel av kommunerna deltagare i den öppna verksamheten en lättare väg in i terminskurserna. Majoriteten av kommunerna saknar alltså en sådan ingång till terminskurserna för deltagare i den öppna verksamheten.⁵²

Tips!

Kulturskolan i Örebro har startat en filmfabrik i Vivalla:

kulturradet.se/vivalla

Kulturskolan i Falun bedriver sommar-kulturskola: kulturradet.se/falun

Kulturskolan i Växjö flyttar in sin verksamhet i skollokaler:

kulturradet.se/studio17

Haninge kommun ger fler barn möjlighet till rörelse och fysisk aktivitet efter skolans slut:

tinyurl.com/haninge-kommun

Skola som arena – Samverkansprojekt i Göteborgs stad som öppnar upp skolan och gör den till en mötesplats före och efter skoltid:

tinyurl.com/skola-som-arena

Allaktivitetshus i skolor i Malmö:

tinyurl.com/aktivitetshus-malmo

Tips från Boverket om samutnyttjande av lokaler, med lärande exempel:

tinyurl.com/samutnyttjande

Berättarministeriets skolkarta – information och statistik om alla Sveriges grundskolor med grund i ett socioekonomiskt index:

berattarministeriet.se/skolkartan

Kulturdriven stadsutveckling – Stockholms stads lokalbehovsanalys för stadens kulturliv:

tinyurl.com/lokalbehov

Riksidrottsförbundets satsning

Idrottsklivet: tinyurl.com/idrottsklivet

A photograph of two young women in a library setting. One woman, wearing a blue floral hijab, is holding a laptop. The other woman is leaning in, looking at the screen. Bookshelves are visible in the background. Large pink quotation marks are overlaid on the top left of the image.

Det som vore synd är ju att man har någon ungdom som faktiskt vill (delta) men som inte vet hur eller inte har möjligheten. Att möjliggöra för den som vill är oerhört viktigt i sammanhanget.

Mohammed Mekrami, chef för folkbibliotek och kulturhus i Uppsala kommun

3.3

Kunskap och information

En orsak till att barn och unga inte deltar i kultur- och fritidsverksamheter är att de inte känner lust och intresse för aktiviteten. Ett bristande intresse kan bero på många olika saker. Det kan handla om tycke och smak, att man inte är intresserad av just den specifika aktiviteten, men det kan också handla om att de normer man omges av begränsar vad som är "godkänt" att göra på fritiden. En annan orsak kan vara att man inte känner till vad som erbjuds och därför inte kan ta ställning om man vill delta eller inte.

Olika informationsvägar

Kultur- och fritidsaktörer arbetar på olika sätt för att sprida kunskap om sin verksamhet. Ett vanligt sätt är att informera om verksamheten via skolan. Då når man ut till i stort sett alla barn och unga i kommunen. Andra viktiga informationskanaler är biblioteken, som genom sina många funktioner är nyckelaktörer för att nå olika grupper av unga, samt fritidsgårdar och andra civilsamhällesorganisationer. Samtliga dessa aktörer är också vanliga samverkanspartners till annan offentligt stödd fritidsverksamhet, som kulturskolan (se vidare avsnittet om samverkan).

Kamrater och syskon kan också förmedla information om olika fritidsaktiviteter, och de kan påverka en ungdoms intresse för en aktivitet. I ungdomsåren kan normer, grupptillhörighet och behovet av att göra aktiviteter tillsammans med kompisar vara en viktig orsak till att gå på en aktivitet, men det kan också bidra till att man inte deltar. Vi har tidigare visat att sociala relationer spelar en viktig roll för många unga i valet av en fritidsaktivitet. På samma sätt kan avsaknad av kompisar att gå med innebära att man inte vill delta i en aktivitet.⁵³

Föräldrarna en nyckel

Föräldrar med socioekonomiska utmaningar kan ha en livssituation som gör det svårare för dem att stötta och engagera sig i sina barns fritidsaktiviteter. Vi har tidigare nämnt att föräldrar med socioekonomiska utmaningar inte sällan även har utländsk bakgrund. Det kan innebära bristande kunskaper i svenska språket, och vissa kan komma från kulturer där fritid som begrepp inte riktigt finns. Föräldrarna kan vidare ha låg kännedom om vilka fritidsaktiviteter som erbjuds i kommunen och närområdet. Det innebär att det kan finnas kunskapsluckor, och ibland en misstänksamhet, kring vilka fritidsaktiviteter som ges och vad de innebär, vilket kan leda till en ovilja att låta barnen delta.⁵⁴ En studie av Riksidrottsförbundet lyfter även att föräldrar som bor i områden med socioekonomiska utmaningar kan ha lägre platskännedom och uppleva otrygghet i området, vilket också kan påverka deras vilja att "släppa iväg" barn på fritidsaktiviteter.⁵⁵

Flera anordnare av fritidsverksamheter riktar sig därför även direkt till föräldrar, för att på så sätt skapa tillit och minska eventuell misstänksamhet från föräldrarnas sida. I en studie av fritidsdeltagande i Malmö beskrivs det till exempel hur personalen på ett allaktivitetshus har daglig kontakt med föräldrar till de barn som vistas där och med andra vuxna i området.

Genom att påminna om att verksamheten är kostnadsfri och trygg för barnen ökar man tilliten bland föräldrarna.⁵⁶ Det finns även exempel på verksamheter som inkluderar föräldrarna i verksamheten, såsom musikverksamheten El sistema där föräldrar regelbundet brukar delta i undervisningen. I en utvärdering av verksamheten betonar föräldrarna hur viktig El sistema är som mötesplats och menar att verksamheten bidragit till nya kontakter med andra familjer som man troligen annars inte skulle ha träffat.⁵⁷

Kulturskoleambassadörer och flerspråkig information

För att nå föräldrar med invandrarbakgrund och kunna berätta om verksamheten använder sig vissa kulturskolor av så kallade kulturskoleambassadörer. I Katrineholm finns fem ambassadörer, alla med särskilda kunskaper inom de olika språk och kulturer som förekommer i de största invandrargrupperna i kommunen. För att bli kulturskoleambassadör krävs en viss kompetens i kulturskolans administrationsverktyg, tillräcklig kunskap i svenska språket samt en god ingång till vissa invandrargrupper. Ambassadörens främsta roll är att fungera som en informationskanal och som en garant för att kulturskoleverksamheten är en bra verksamhet.⁵⁸ Vikten av att informera om, och även arrangera, kultur- och fritidsaktiviteter på fler språk än svenska lyfts även i den studie av områden med socioekonomiska utmaningar som Järvaveckan research gjort.⁵⁹

Digitala informationskällor betydelsefulla

Sociala medier är en viktig kanal för att informera om aktuella fritidsevenemang. Det finns dock en risk att ungdomarna och deras föräldrar har andra medievanor och inte tar del av de kanaler som används eller av specifika flöden på sociala medier, vilket kan innebära att de inte nås av informationen. Har mottagarna dessutom brister i svenska språket kan kommunikationen försvåras ytterligare. Andra kanaler som kultur- och fritidsaktörer använder för att sprida information om sin verksamhet är mejlutskick, annonser i lokaltidningar, brev med information till hemmet, affischer och annonsering i närområdet samt besök i skolor och på andra fritidsverksamheter.

Enkel anmälan underlättar

En aktivitets tillgänglighet kan även påverkas av hur man anmäler sig och hur man deltar på aktiviteten. En studie beskriver hur barn och unga efterfrågar snabba sätt att anmäla sig, till exempel via Snapchat, eller att de inte behöver anmäla sig alls utan bara kan dyka upp på verksamheten spontant, oanmälda.⁶⁰ Det spontana deltagandet kan vara en viktig del i just den öppna verksamhetens dragningskraft. Samtidigt finns det former av öppna verksamheter som använder sig av föränmälningar, både för att det inte ska bli för många på aktiviteten och för att personalen ska veta vilka det är som är på plats.

Tips!

Kulturskoleambassadörer i Katrineholm beskriver sin verksamhet: kulturradet.se/kronika-katrineholm

Läsfrämjarinstitutet (LFI) – en ideell förening som genom läsning, konst och kultur stärker barns och ungas språk, kreativitet och demokratiska delaktighet: lfi.se

El sistema – en pedagogisk metod som även involverar barnens familjer i verksamheten: elsistema.se

Lärande exempel från El sistema i Östersund: kulturradet.se/ostersund

Sparks App – den ideella föreningen Sparks Generation har tagit fram en app som hjälper unga att hitta fritidsaktiviteter: sparksgeneration.com/sparks-metoden-2

Kultur- och fritidsguider hjälper barn och unga att hitta aktiviteter i Skellefteå: tinyurl.com/skelleftea-unga

**Miljonprogrammen
är det enda innanför-
skap jag har.**

Melody Farshin,
författare och komiker

3.4

Bemötande och representation

Vi har tidigare visat att känslan av att inte vara välkommen kan hindra barn och unga från att delta i fritidsaktiviteter. I studien av Järvaveckan research framkommer att boende i områden med socioekonomiska utmaningar, och särskilt personer med utländsk bakgrund, i högre grad har erfarenheter av negativt bemötande vid kulturaktiviteter än andra.⁶¹ Ett bra bemötande är därför en nyckel för att locka, men också behålla, unga i en fritidsaktivitet.

Trygghet borgar för deltagande

Att börja på en ny aktivitet kan vara utmanande för alla barn. Om barnet dessutom är ovant vid att delta i exempelvis kulturaktiviteter och osäkert på vilka sociala koder som gäller, är det viktigt att det känner sig tryggt i kontakten med personal och andra deltagare. I arbetet Gränslös kulturskola, ett samverkansprojekt mellan ett flertal kommuner, identifierades ett antal nyckelområden för att bland annat öka tryggheten och därigenom sänka trösklarna för deltagande bland ungdomar i gymnasieåldern:

- smidig anmälningsprocess till aktiviteten, utan krav på att lämna personuppgifter
- tydlig information om kursen och vilka förväntningar som finns på deltagarna
- möjlighet att få lära känna pedagogen innan första kurstillfället
- tydliga vägbeskrivningar och instruktioner för att hitta till platsen för kursen
- möjligheter för deltagarna att välja när och hur verksamheten ska ske.⁶²

Bjuda på mellanmål en framgångsfaktor

Ett annat återkommande tips bland aktörer som arbetar med ungas fritid är att under själva verksamheten erbjuda ett mellanmål till deltagarna. Sker aktiviteten direkt efter skolan kan det vara svårt att hinna med någon måltid innan verksamheten, och en tom mage kan leda till låg energi bland deltagarna. För barn och unga med socioekonomiska utmaningar kan dessutom ett gratis mellanmål lätta på familjens ekonomiska börda.

Pedagogernas viktiga roll

Den personal som möter barn och unga spelar en viktig roll för att mottagandet ska bli bra. Inom kulturskolan förekommer det diskussioner om pedagogens roll och vad som krävs inom olika verksamhetsformer. Den mer traditionella lärarrollen i enskild undervisning finns kvar och är väl utbredd. Men i takt med att allt fler kulturskolor arbetar utifrån mål om breddat deltagande och bedriver olika typer av mer öppna verksamheter har kraven på pedagogerna delvis förändrats.

Den öppna verksamhetens mer oreglerade pedagogik, som ofta utmärks av längre pass, möjligheter att ta paus när deltagarna behöver det och möjlighet att byta instrument eller ämnen, gör den öppna verksamheten annorlunda mot de mer styrda terminskurserna. I kulturskolans öppna verksamhet är det vanligast att verksamheten utförs av pedagoger som även är verksamma inom terminskurserna. I intervjuer med pedagoger och chefer framkommer det dock att pedagoger inom den öppna verksamheten utöver en konstnärlig, pedagogisk utbildning även behöver egenskaper som god social förmåga, tålmod, empati, flexibilitet och socialt engagemang.⁶³

Förebilder som representerar deltagarna

I Kulturrådets webinarierierie *Ojämlika livsvillkor – unga och kultur* beskriver programledaren Melody Farshin hur hon som barn kunde sakna förebilder som såg ut och var som henne i barnböcker och i andra kulturyttringar. Att det finns förebilder som barn och unga kan identifiera sig med är en annan nyckel för att öka lusten att delta i olika kulturaktiviteter och att ta del av kultur.⁶⁴

Identifikationen kan utgå från parametrar som etnicitet, stil, ålder och kön, men också från vilket boendeområde man kommer ifrån. Genom att barn och unga på olika sätt känner igen sig i personalen, kan möjligheten att bygga relationer och tillit öka. Får barnen förtroende blir det också lättare att introducera dem till olika aktiviteter.⁶⁵ De tidigare beskrivna trösklar som grundar sig i kulturella normer kan särskilt försvåra deltagandet för tjejer. Riksidrottsförbundet beskriver hur såväl tjejerna som deras föräldrar känner sig mer trygga om idrottsföreningar kan erbjuda kvinnliga ledare. Enligt flera föreningar har rekryteringen av kvinnliga ledare och förebilder varit en avgörande

åtgärd för att öka delaktigheten bland tjejer i områden med socioekonomiska utmaningar.⁶⁶ Barn och ungdomar med olika utmaningar kan dessutom ha behov av en djupare, mer personlig kontakt med personalen. Den sortens kontakt kan underlättas om det finns mer tid för samtal än vad som ofta är fallet på verksamheter som kulturskolans terminskurser, där lektionerna är förhållandevis korta.

Man pratar om socioekonomiskt utsatta områden. Man klumpar ihop dem, men man får inte glömma bort att olika socioekonomiskt utsatta områden har sin egen kultur i närområdet och det är den man behöver förstå och lära känna för att kunna nå ungdomarna. Och ungdomarna förstår eller respekterar när man vet vad det verkligen handlar om.

Mohammed Mekrami, chef för folkbibliotek och kulturhus i Uppsala kommun

Samverkanspartners kan bidra till representation ...

Om det bland personalen inom en viss verksamhet saknas representation som målgruppen kan identifiera sig med, kan det finnas individer bland samverkanspartners från närområdet som kan bidra till det. Riksidrottsförbundet beskriver i en utvärdering av sin satsning på att öka idrottandet i områden med socioekonomiska utmaningar hur arbetet underlättades med hjälp av just föreningsrepresentanter med god lokalkännedom. Ofta var dessa representanter själva uppvuxna i det aktuella området och hade ett stort kontaktnät som de kunde utnyttja för föreningsarbetet. Dessutom stärktes tilliten hos föräldrarna i området. Föreningsrepresentanterna fungerade i många fall även som "integratörer", med uppgift att förbereda barn och ungdomar för vuxenlivet genom att ge dem självförtroende och en känsla av sammanhang.⁶⁷

... liksom till att engagera unga från närområdet

Verksamheter kan även använda sig av ungdomar som kommer från det aktuella området, för att på så sätt underlätta kontakter och öka intresset för aktiviteten. Det kan handla om att de unga själva får rollen som inspiratörer och mentorer, enligt konceptet "Each one teach one". I projektet *Läsa äger* används till exempel gymnasieungdomar som läsande förebilder. Ungdomarna anställs som feriearbetare för att bland annat högläsa för andra elever.⁶⁸

Visst "områdeskapital" kan uppnås även av andra

För pedagoger och personal som inte har samma bakgrund eller stil som de unga man vill nå kan det vara svårare att åstadkomma en känsla av representation. Men genom att försöka förstå och sätta sig in i de ungas liv och förutsättningar kan de ändå lyckas få förtroende och tillit från målgruppen.⁶⁹

Att kunna känna igen sig i berättelser det tror jag är jätteviktigt. Här är det viktigt att ha mångfalden både vad det gäller litteratur men även bland personalen som kan möta barn och unga utifrån sina behov och förutsättningar.

Mohammed Mekrami, chef för folkbibliotek och kulturhus i Uppsala kommun

Tips!

Juice Studios – en stiftelse som arbetar med kreativitet och social hållbarhet inom områden med socioekonomiska utmaningar:

kulturradet.se/juice

Exempel på hur kulturskolor arbetar med att inkludera nya målgrupper:

kulturradet.se/malgrupp

Läsa äger – ett läsfrämjande initiativ där bland annat feriearbetande gymnasieungdomar hjälper till att stärka läsningen bland barn och unga:

lasaager.se

Mer läsning Unga – ett stöd från Kulturrådet till läsfrämjande insatser, där man i flera fall använder sig av unga i arbetet med att stärka läsningen:

kulturradet.se/unga

Stadsbiblioteket i Uppsala har använt sig av biblioteksguider som jobbar uppsökande mot ungdomar. Verksamheten fick stöd av Kulturrådets satsning Stärkta bibliotek:

kulturradet.se/bibliotek

**En meningsfull fritid
handlar inte bara om
aktiviteter – det handlar
om gemenskap.**

Jasin, ung rådgivare, Rädda Barnen

3.5

Pedagogik och verksamhetsform

Barns och ungas intresse av att delta påverkas inte bara av bemötandet och vilka det är som leder verksamheten. Vilken verksamhetsform som erbjuds och vilken möjlighet man har att påverka spelar också stor roll för om unga lockas av verksamheten eller inte. Fritidsverksamheter för barn och unga kan skilja sig åt till karaktären på en rad olika sätt. Ett sätt att dela upp dem är följande:

- **Strukturerade aktiviteter** utgörs av övningar och träningar med tydliga regler, där kompetenta vuxna leder, planerar och utvärderar aktiviteterna. Dessa aktiviteter är ofta avgiftsbelagda, genom att deltagarna får betala för exempelvis medlemskap, utrustning och resor.
- **Mindre strukturerade aktiviteter** är mer öppna aktivitetsformer, som möjliggör umgänge och lek under mer spontana former och på eget initiativ, dock ofta med en vuxen närvarande. Arenor för sådana aktiviteter kan vara simhallar, bibliotek och fritidsgårdar, och aktiviteterna är i regel avgiftsfria.

- **Ostrukturerade aktiviteter** är helt spontana och saknar annan målsättning än aktiviteten och det sociala umgänget i sig. Aktiviteten sker utan övervakning av vuxna.⁷⁰

Progression eller "häng"?

De olika verksamhetsformernas karaktär innebär också att de passar vissa barn bättre än andra. De strukturerade formerna, som ofta utmärks av tävling, prestationer och regler, kan verka avskräckande för en del barn och unga. Medan vissa motiveras av att delta i idrottsföreningar där man tävlar för att vinna eller kulturformer där man strävar mot spets och progression, kan det för andra vara just sådana ingredienser som gör att de inte vill delta. Särskilt för lite äldre ungdomar, som ofta upplever press och prestationsångest i skolan, kan det vara viktigt att inte behöva känna krav under sin fritidsaktivitet.⁷¹ Fritidsverksamheten kan också bli ett andrum för barn och unga som på olika sätt har det svårt i skolan. Genom att få delta i ett annat sammanhang och få använda förmågor som kanske inte märks i den vanliga skolan kan självkänslan stärkas och stressen minska.

Inom flera fritidsområden ser vi en underrepresentation av barn och unga med socioekonomiska utmaningar i de mer strukturerade aktiviteterna, som på kulturskolans terminskurser och i idrottsföreningar.⁷² Samtidigt har vi tidigare visat hur unga med socioekonomiska utmaningar är mer aktiva inom mindre strukturerade aktiviteter. I dessa aktiviteter finns det färre krav på deltagarna, och de betonar snarare ett tryggt socialt sammanhang, dialog och umgänge. Verksamhetsformen ställer heller inte lika höga krav på föräldrarnas flexibilitet och betalningsförmåga. Den här typen av mer kravlösa fritidsverksamheter kan ta sig uttryck som "häng". Studier visar dock att sådana ak-

tiviteter är väl så värdefulla för barn, inte minst för dem med olika utmaningar, genom att de får möjlighet att utvecklas i sin egen takt och på sina egna villkor.⁷³

Det bör dock påpekas att det även kan finnas tävlingsmoment i mindre strukturerade aktiviteter, och att just sådana ingredienser naturligtvis kan locka även unga med socioekonomiska utmaningar, likaväl som andra. Exempel på detta är olika danstävlingar som arrangeras i mindre strukturerad form och "Ortens bästa poet", som arrangeras av den ideella föreningen Förenade Förorter och som vuxit till en landsomfattande poesitävling.

Strukturerade och mindre strukturerade aktiviteter i kulturskolan

I kulturskolan utgörs de strukturerade aktiviteterna främst av terminskurser och de mindre strukturerade av öppen verksamhet. När det gäller kulturskolans arbete med att locka underrepresenterade grupper brukar två metoder nämnas:

- Den ena metoden utgår från en äldre tradition och försöker inom dess ramar få barn och unga i underrepresenterade grupper att intressera sig för kulturskolans befintliga verksamhet. Det kan ske genom olika former av marknadsföring, som att informera och engagera föräldrar. Exempel på sådana metoder är orkesterverksamheter, prova på-kurser och El sistema.
- Den andra metoden utgår från omvärldspaning och deltagarinflytande. Den utgår mer från vad barnen själva är intresserade av och uttrycker att de vill göra. Den här metoden har ett större fokus på att utveckla pedagogiken, och man använder nyare sätt att nå unga och bedriva verksamhet, med delaktighet som ledord.⁷⁴

För att kulturskolan och andra fritidsverksamheter ska kunna nå fler är det viktigt att båda dessa metoder kan finnas och utvecklas parallellt. I vår rapport om öppen verksamhet uttryckte kulturskolepedagoger att det i arbetet med att bredda deltagandet också är viktigt att inte tappa bort de elever som vill fördjupa sig och utvecklas snabbare inom sitt område.⁷⁵ Att erbjuda progression i den öppna verksamheten kan vara en utmaning, då det ofta är svårare att individanpassa undervisningen. Samtidigt hävdar vissa pedagoger att progression förekommer även där. Den öppna verksamhetens friare tidsramar, där en aktivitet kan pågå i flera timmar, innebär också att deltagarna får betydligt längre undervisningstid än deltagare som går en terminskurs. I utvecklingen av de mer öppna verksamheterna är det viktigt att ge utrymme för progression och att betrakta de två verksamhetsformerna som jämbördiga – båda kan bidra till ungas meningsfulla fritid på olika, kompletterande sätt.

Ett varierat, flexibelt utbud

Utöver olika metoder kan även ett bredare utbud av ämnen och aktiviteter bidra till att locka fler barn och unga. Att erbjuda nya ämnen är den vanligaste åtgärden för att bredda deltagandet i kulturskolan.⁷⁶ Sett i ett längre tidsperspektiv har bredden av ämnen som kulturskolan erbjuder också ökat. De ämnen som främst har blivit vanligare på kulturskolorna är bild och form, men även film/animation, musik, slöjd/hantverk och kurser där flera ämnen ingår finns på allt fler kulturskolor.⁷⁷

Det finns även exempel hur man med hjälp av nya arbetssätt kan nå fler barn och unga, som i det läsförmedlande arbetet. I områden med socioekonomiska utmaningar använder man bland annat läsmaterial från olika medier och

i olika format, och arbetar utifrån ett vidgat textbegrepp, det vill säga en utvidgad syn på vad som räknas som en text att läsa.⁷⁸ En annan metod är att hitta nya former för digital undervisning eller verksamhet. Det finns exempel på hur digitala bokcirklar, booksnaps och boktrailers har inneburit nya vägar in till ett ökat läsande för unga.⁷⁹

Inom idrotten används verksamheter som midnattsfotboll och annan spontanfotboll för att inkludera fler unga i idrotten och därigenom bidra till en positiv förändring i lokalsamhället, ofta just i områden med socioekonomiska utmaningar. Dessa aktiviteter har ofta en ledare, men bygger mer på spontanidrottens logik – det finns inga krav på närvaro, avgifter eller särskilda kläder. Vissa satsningar riktar sig specifikt till tjejer med utländsk bakgrund och fokus ligger inte på regler eller tävling, utan på fysisk rörelse, social gemenskap och att stärka deltagarnas självförtroende och självkänsla.⁸⁰

Tips!

Stationen i Skärholmen och Aggregat i Sundbyberg erbjuder flera olika verksamheter under samma tak: kulturhusetstadsteatern.se/stationen
tinyurl.com/aggregat-sundbyberg

Breddat utbud – Ämnet "Lajv" har börjat erbjudas i kulturskolan: kulturradet.se/lajv

Nätverkstan – ett läsfrämjande arbete som ofta utgår från kulturtidskrifter och ungas produktion av egna tidningar: natverkstan.net

Digiteket – en plattform för digital fortbildning och inspiration och en plats att dela kultur: digiteket.se

Ortens bästa poet – en tävling som arrangeras av föreningen Förenade förorter: forenadefororter.se

Spontan nattfotboll i Landskrona: tinyurl.com/landskrona-bois

Sverige United – en stiftelse som stöttar fotbollsprojekt som bidrar till ökad integration: sverigeunited.se

Att jobba med barns delaktighet handlar ju också ganska mycket om att som vuxen backa och verkligen se och ge den här platsen till barn och unga.

Tove Kjellander, Rädda Barnen

3.6

Inflytande och delaktighet

Enligt barnkonventionens artikel 12 ska barn ha möjlighet att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem, och deras åsikt ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad.⁸¹ Att ge barn möjlighet till inflytande är en viktig del i att skapa tillit och locka underrepresenterade barn och unga till kultur- och fritidsaktiviteter.⁸² Forskning visar dock att strävan efter reellt barn- och ungdomsinflytande kan stöta på hinder när det ställs mot det så kallade kvalitetsbegreppet. Vissa menar att kvaliteten på verksamheten riskerar att försämrans av alltför långtgående delaktighetsprocesser. Det kan leda till att ungas inflytande över kulturverksamheter omgärdas av olika förbehåll, vilket kan få till följd att de unga blir besvikna över vad de faktiskt fått vara med och bestämma om. De som argumenterar för en ökad delaktighet bland barn och unga menar istället att kvalitetsbegreppet i lika stor utsträckning bör kopplas till de processer som leder fram till det verk som skapas, och inte bara till själva slutresultatet.⁸³

Samtal, fokusgrupper, enkäter och delaktighetstrappor

Hur ska man då få reda på vad barn och unga vill göra? I arbetet kan man både behöva ta reda på vad de barn som redan deltar i en aktivitet vill göra – utifrån befintliga möjligheter – och vad barn som inte deltar i en specifik aktivitet har för önskemål på exempelvis fritidsutbudet i en kommun.

Ett första steg är att helt enkelt prata med de barn och unga som deltar i en specifik aktivitet för att få reda på deras synpunkter och önskemål. I dessa samtal gäller det att vara lyhörd och försöka utgå från barnets förutsättningar. Man kan också använda sig av metoder som intervjuer, fokusgrupper och enkäter. I urvalet av deltagare till dessa metoder är det viktigt att reflektera över vilka grupper man når och vilka unga som får komma till tals. Eftersträvar man representativa svar kan man behöva genomföra bortfallsanalyser.

Som hjälp för arbetet med inflytande och delaktighet kan man använda så kallade delaktighetsstegar eller delaktighetstrappor. Dessa modeller beskriver olika nivåer av engagemang och inflytande och kan vara värdefulla för att få en gemensam bild av vilken sorts och vilken grad av inflytande som ska finnas och sedan faktiskt finns i processen.⁸⁴

Personal kan behöva kompetensutveckling

Som tidigare beskrivits kan vissa personalgrupper som möter barn och unga ha mindre erfarenhet av att arbeta med deltagarinflytande. För att stärka arbetet med delaktighet och inflytande kan det därför behövas vidareutbildningar och kompetensförstärkning för personalen kring frågor som bemötande, förståelse för barnens situation och arbetssätt för deltagarinflytande. Kulturskolerådet har genomfört ett projekt där kommuner över hela landet har utvecklat arbetssätt för ökat ungt inflytande på lokal, regional och nationell nivå. Inom kulturskolan finns även ungdomsnätverket KNUT (Kulturskolans Nytankande Ungas Talan) med representanter från olika delar av Sverige, som kan fungera som inspiration och stöd för ökat deltagarinflytande.

Till skillnad från exempelvis kulturskolan är de flesta ledarna inom ungdomsidrotten ideella. Ofta är ledarna äldre ungdomar i föreningen eller föräldrar till de deltagande barnen. Sådana ledare kan sakna djupare kunskap om hur man kan arbeta med inflytandefrågor, och de kan ha mindre tid och möjlighet att kompetensutveckla sig inom området. För att öka kunskapen och efterlevnaden av barnkonventionen inom svensk föreningsidrott har UNICEF Sverige tagit fram en handbok med bland annat checklistor och diskussionsfrågor på temat (se tips nedan).

Tips!

Kulturrådets rapport Barnrätt i praktiken: kulturradet.se/barnratt

Inspirationsfilm om hur Simrishamns kulturskola arbetar med barnrätt: kulturradet.se/simris

Inspirationsfilm om hur Umeå kulturskola arbetar med deltagarinflytande: kulturradet.se/delaktighet-i-umea

Ungas inflytande i kulturskolan – ett projekt som Kulturskolerådet drev med syfte att unga ska få ökat inflytande i kulturskolans verksamhet: tinyurl.com/kulturskoleradet

Nationellt nätverk för ungas inflytande i kulturskolan, KNUT: knut-sve.se

LUPP – en enkät för kommuner och regioner som vill få kunskap om vad unga gör och hur de ser på fritidsutbudet på orten. Enkäten tillhandahålls av MUCF: tinyurl.com/lupp-enkat

Vårt sätt – handbok från MUCF om ungas inflytande: tinyurl.com/vart-satt

Öppna fritidsverksamheten – handbok från MUCF om barnkonventionen, för ledare inom öppen fritidsverksamhet: tinyurl.com/oppna-fritids

Stöd och verktyg från Barnombudsmannen för att arbeta med barns delaktighet och inflytande: tinyurl.com/barnombudsmannen

"Barnkonventionen och föreningsidrotten – en handbok för idrottsledare" från UNICEF Sverige: tinyurl.com/idrottsledarhandbok

19 principer för den som vill inkludera unga i olika processer i kulturlivet, framtagna av ungdomsorganisationen Folk You: tinyurl.com/folk-you

Jag tror vi behöver ta klivet bort ifrån att en aktör kan sköta det själv. De samhällsutmaningar vi har framför oss är mycket mer komplexa än tidigare, men det förutsätter också att lösningen är gemensam och sker i samverkan.

Dilsa Demirbag-Sten, Berättarministeriet

3.7

Samverkan

För att kunna nå barn och unga med liten erfarenhet av organiserade kultur- och fritidsaktiviteter är samverkan med lokala aktörer, som kan ha större närhet till barnen, en framgångsfaktor. Samverkan kan ske på olika sätt. Det kan handla om att olika aktörer delar lokaler eller personal, men också om att parterna fungerar som informationskanaler för varandras verksamheter. Samverkan kan både ske internt inom den kommunala förvaltningen, mellan olika enheter och verksamheter, och med externa aktörer ur olika samhällssektorer.

Flera vinster med samverkan

För offentliga aktörer kan samverkan med lokalsamhället inte bara öka möjligheten att nå fler deltagare, det kan också stärka deras legitimitet i området. Samtidigt kan de offentliga aktörerna bidra till att skapa lokala kontaktytor för deltagarna, som sedan kan underlätta deras möjlighet att fortsätta med sin aktivitet i andra sammanhang i området, när de blivit äldre.

En lyckad samverkan kan även borga för ett bättre helhetsperspektiv och en ökad långsiktighet i verksamheten. För att samverkan ska

bli lyckosam och verkningsfull är det viktigt att förankra formen för samverkan med alla parter i ett tidigt skede. Det finns många olika modeller för att beskriva samverkan. En modell är den så kallade Samverkanstrappan. Trappan åskådliggör de olika nivåer som samverkan kan ske på, från den lägsta nivån, "samtal", till den högsta nivån "samhandling", där alla aktörer har ett gemensamt mål och bidrar med sina kompetenser och resurser för att nå målet. Ju högre trappnivå, desto mer tid och resurser krävs det för att samverkan ska fungera.⁸⁵

Samverkanspartners

I Kulturrådets undersökning svarade nästan nio av tio kulturskolor att de i sin öppna verksamhet samverkade med andra aktörer.⁸⁶ Samverkan sker främst med grundskolan och med fritidsgårdar, medan samverkan med andra aktörer är ovanligare. Det finns alltså potential för ytterligare samverkan, med fler aktörer inom olika samhällssektorer. I samma rapport lyfter chefer och pedagoger fram att en god samverkan ofta kräver att det finns ett tydligt uppdrag att samverka och att samverkansparterna har en nära, naturlig koppling till varandra. Nedan följer exempel på aktörer som kulturskolan och andra offentligfinansierade verksamheter kan samverka med:

Skolan

Skolan är kulturskolans vanligaste samverkanspartner: åtta av tio kulturskolor genomför verksamhet på uppdrag av eller i samverkan med skolorna.⁸⁷ I flera fall sker en del av kulturskolans verksamhet på skoltid, och pedagoger kan ha en delad tjänst mellan kulturskola och vanlig skola. Det är, som vi tidigare nämnt, även vanligt att skollokaler efter skoltid används av kulturskolor, idrottsföreningar och andra civilsamhällesorganisationer.

Bibliotek

Bibliotek kan spela en viktig roll som samverkanspartner, eftersom de är öppna för alla och omfattar en mängd olika funktioner. Biblioteken kan fungera som informationscenter men också som rum för social interaktion. De kan även inhysa lokaler som kan användas för annan kultur- och fritidsverksamhet.

Fritidsgårdar

Fritidsgårdarna har med sin öppna, differentierade verksamhet främst lockat ungdomar som inte i så stor utsträckning deltar i strukturerade fritidsverksamheter.⁸⁸ Eftersom fritidsgårdarna inte ägnar sig åt myndighetsutövning, till skillnad från exempelvis skola och socialtjänst, har den öppna fritidsverksamheten särskilt stora möjligheter att skapa ett förtroendekapital hos unga. Trots fritidsgårdarnas viktiga roll finns det utmaningar med verksamheten. Bland annat handlar det om utmaningar med kompetensförsörjning bland personalen och en stor personalomsättning.⁸⁹

I en studie av MUCF framkommer att den öppna fritidsverksamhetens samverkan med andra aktörer kan utvecklas. Den öppna fritidsverksamheten kan bland annat ha svag styrning i samverkansfrågor, och personalen har inte alltid tillräckliga verktyg för samverkansarbetet. För fritidsgårdar kan även en skillnad i status mellan fritidsgårdarna och andra, mer lagstadgade aktörer försvåra samverkan dem emellan.⁹⁰

Civilsamhällesorganisationer

Ett sätt att komma närmare barn och föräldrar i ett område är att samverka med lokala civilsamhällesorganisationer. Personer från dessa organisationer har i regel lokal förankring och kan därför upplevas representera boende i området på ett tydligare sätt än vad vissa andra aktörers personal kan göra. Utöver ingångarna till lokalbefolkningen kan civilsam-

hällesorganisationer i vissa fall även erbjuda föreningsdrivna mötesplatser, där fritidsverksamhet kan ske. Enligt studien av Järvaveckan research är till exempel religiösa byggnader en vanlig plats att ta del av kultur på i områden med socioekonomiska utmaningar.⁹¹ Samtidigt visar rapporter att föreningar i områden med socioekonomiska utmaningar ofta upplever att de har svagt stöd och sämre villkor än föreningar i andra områden. För mindre föreningar kan det vara svårt att kvala in för kommunala stöd, eftersom deras struktur inte uppfyller de formella krav som förvaltningens bidragsformer ställer.⁹²

Andra samverkanspartners

Även andra aktörer kan fungera som samverkanspartners. Sådana aktörer är till exempel kommunala och privata bostadsbolag samt det lokala näringslivet, som alla har ett egenintresse att skapa trygga, livfulla boendemiljöer. Inom den kommunala förvaltningen kan aktörer inom kultur och fritid med fördel samverka med aktörer från flera andra samhällsområden, utifrån ett holistiskt synsätt. Genom att exempelvis samverka med förvaltningar och aktörer inom socialtjänst, arbetsmarknad, hälsa och stadsutveckling ökar möjligheten att ta ett större grepp på utmaningarna för målgruppen.

Vi som kulturskola som kanske inte varit på den här platsen så mycket måste komma dit med ett stort hjärta och stor respekt, för det finns redan väldigt mycket bra som händer på den här platsen. Och att kunna se hur kan vi vara en resurs här. Hur kan vi stärka det här området tillsammans? Det tänker jag är superviktigt.

Tobias Kandenäs, Örebro kulturskola

Tips!

Barnutsatthet i Örebro – ett samverkansprojekt från Örebro kommun för att skapa lika förutsättningar för en meningsfull fritid. Projektet har fått stöd från Europeiska socialfonden och riktar sig särskilt till barn och unga i området Vivalla:

tinyurl.com/barnutsatthet

Aktiviteterna presenteras på webbsidan Fritidsboost:

orebro.se/fritidsboost

Inspirationsfilm om hur kulturskolan, biblioteket och bostadsbolag i Kumla samarbetar för att ge barn och unga en meningsfull fritid:

kulturradet.se/kumla

Trygghetssatsning i Västerås – inspirationsfilm om samverkan mellan bibliotek och kulturskola i området Vallby:

kulturradet.se/vallby

Samverkan mellan skola och kulturskola – informationsmaterial från Kulturrådet och Skolverket:

kulturradet.se/samverkan

Kulturskolan i storstan – samverkansprojekt i de tre storstäderna för att bredda deltagandet i kulturskolan:

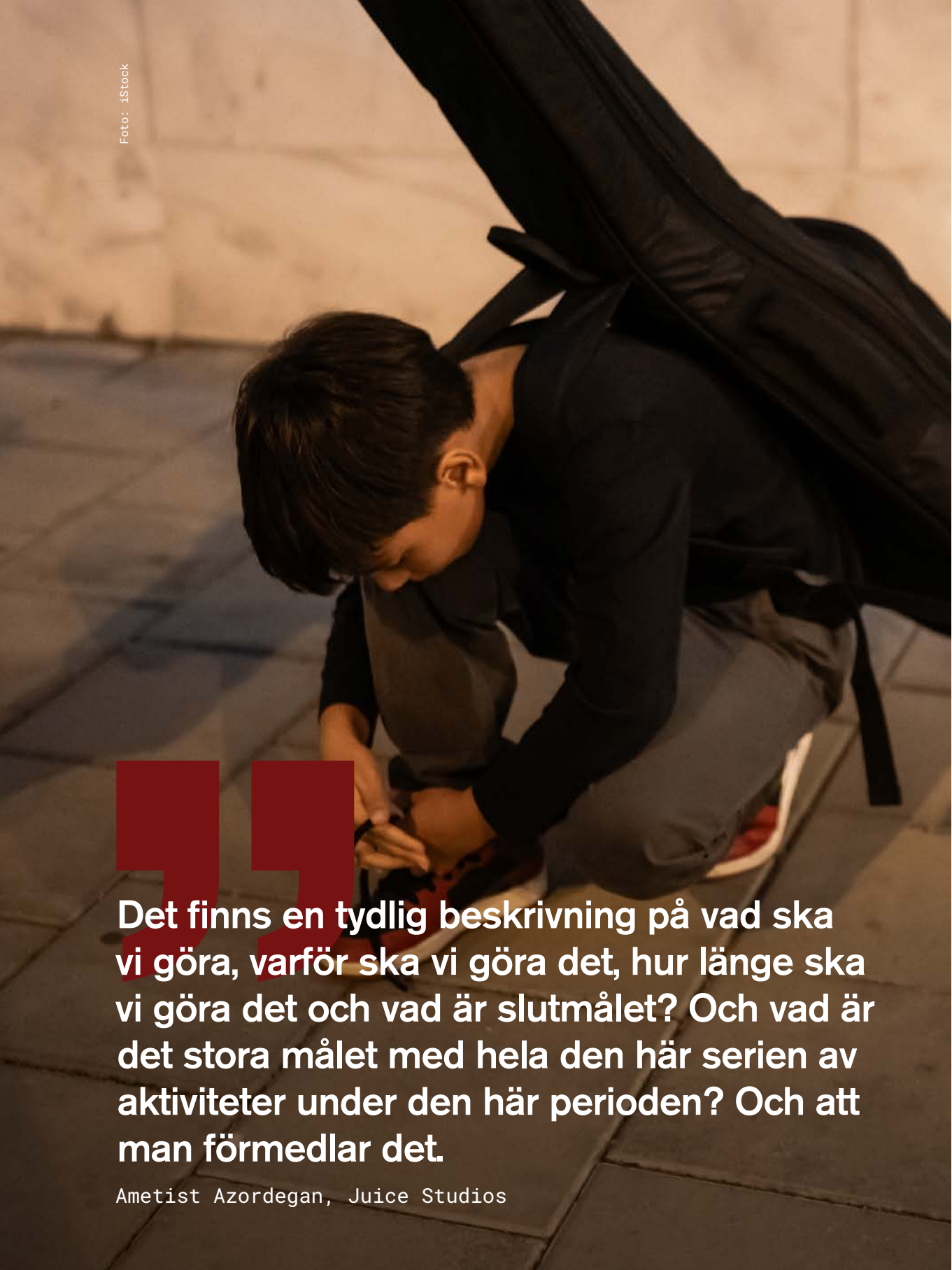
tinyurl.com/i-storstan

Modell för samverkan mellan offentliga aktörer och civilsamhället från MUCF:

tinyurl.com/samverkansmodell

Samverkanstrappan – information från Region Kronoberg:

tinyurl.com/samverkanstrappan

Det finns en tydlig beskrivning på vad ska vi göra, varför ska vi göra det, hur länge ska vi göra det och vad är slutmålet? Och vad är det stora målet med hela den här serien av aktiviteter under den här perioden? Och att man förmedlar det.

Ametist Azordegan, Juice Studios

3.8

Mål, styrning och uppföljning

Satsningar mot underrepresenterade grupper, inte minst i områden med socioekonomiska utmaningar, tenderar att främst vara i projektform. Den kortsiktiga finansieringen från offentliga aktörer kan vara avgörande för att starta upp ett arbete, men ofta möter sådana projekt utmaningar när de ska permanentas. För att kunna arbeta mer långsiktigt med insatser för att nå unga med socioekonomiska utmaningar och bredda deltagandet är det bra att ha tydliga, förankrade mål. Det är också viktigt att kunna följa upp insatserna för att visa på eventuella effekter.

Kulturskoleplaner kan bidra till långsiktighet

Under 2023 fanns det dokumenterade syften och/eller mål formulerade för kulturskolan i nästan 9 av 10 kommuner.⁹³ Runt två tredjedelar av kommunerna har uppsatta mål som handlar om att bredda deltagandet.⁹⁴ Det finns alltså i de flesta kommuner en medvetenhet och en politisk vilja att kulturskolan ska nå bredare grupper, men samtidigt saknas det sådana mål i en knapp tredjedel av kommu-

nerna. Den kommunala verksamheten styrs av politiska beslut och verksamhetsplaner som har ett relativt kort tidsperspektiv. Under senare år har det dock blivit vanligare att arbeta mer långsiktigt med kulturskolans strategiarbete genom att ta fram kulturskoleplaner. Utöver att ge en mer långsiktig inriktning kan kulturskoleplaner även bidra till att synliggöra kulturskolans verksamhet tydligare för lokala politiker och koppla kulturskolans arbete mot befintliga mål i kommunen. Kommuner som har arbetat med kulturskoleplaner är bland annat Solna, Ödeshög och Göteborg, som redan har antagna planer, Stockholm, vars kulturskoleplan ska antas under hösten 2025, och Malmö, där arbete med en kulturskoleplan pågår.

Analys, förankring och uppföljning

När man ska ta fram en strategi med mål för exempelvis breddat deltagande finns det ett antal olika modeller att utgå från. Modellerna visar olika steg i strategiarbetet och är ofta ganska likartade. I den här skriften redogör vi inte för olika modeller. Men vi vill lyfta vikten av att man i strategiarbetet genomför *behovs- och målgruppsanalyser* för att identifiera vilka behov som finns, samt *konsekvensanalyser* för att redan tidigt identifiera vilka effekter särskilda val kan få för olika målgrupper. Om de föreslagna förändringarna påverkar barn och unga på något sätt bör en särskild *barnkonsekvensanalys* göras. För att öka den interna samsynen kring de uppsatta målen och vilka steg som bör tas för att uppnå dem är det också viktigt att *förankra besluten* på olika nivåer. När resurser tillsatts och aktiviteterna i strategin genomförts behöver man även *följa upp resultatet*. Uppföljningen kan ge svar på om de uppsatta målen uppnåtts, och om de inte gjort det, vad det i så fall beror på.

Vad mäts och vad kan mätas?

I uppföljningsarbetet är det viktigt att vara tydlig med vad det är man faktiskt mäter, och vad man inte mäter. I merparten av de studier som finns om ungas kultur- och fritidsdeltagande fångas främst etablerade, strukturerade aktiviteter. Det är också sådana aktiviteter som oftast får stöd genom offentlig finansiering.⁹⁵ Mindre strukturerade fritidsaktiviteter beskrivs mer sällan. Därigenom riskerar viktiga delar av barns och ungas fritid att missas i studier och uppföljningar.

Kulturskolestatistiken är en väg till kunskap, men det finns utmaningar

Inom kulturskolan finns liknande utmaningar. Kulturskolecentrum samlar årligen in statistik från landets kulturskolor, och på vår hemsida presenteras resultaten i rapporter, nyckeltal och excelfiler. Denna statistik utgör grunden för redovisningar i SKR:s databas Kolada och är för många kommuner en viktig informationskälla för uppföljning och planering av verksamheten. Men även om statistiken visar på en mängd olika delar av kulturskoleverksamheten finns det utmaningar med att fånga de delar av verksamheten där deltagarnas personnummer inte samlas in, såsom i den öppna verksamheten. Det innebär ett dilemma, eftersom många kulturskolor strävar efter att bredda deltagandet och ofta använder den öppna verksamheten som en metod för det.

Behov av ökad kunskap om deltagarna i öppna verksamhet

I vår enkätundersökning om kulturskolans öppna verksamhet lämnade cirka 70 procent av kommunerna uppgifter om hur många barn

och unga som deltar i den öppna verksamheten och hur många deltagartillfällen som den öppna verksamheten omfattar. Cirka 30 procent svarade "vet ej". Många kulturskolor har alltså begränsad kunskap om vilka barn och unga som faktiskt deltar i deras öppna verksamhet. Kulturrådet har under 2025 undersökt om det inom andra fritidsområden finns bra metoder för att inhämta kunskap om deltagare i den mindre strukturerade verksamheten. Vi har också, med hjälp av de regionala samordnarna för kulturskolan, kartlagt vilken kunskap kulturskolorna har om deltagarna i den öppna verksamheten, samt vilka metoder som i så fall används. Resultatet av denna inventering tyder på att det inom olika fritidsverksamheter finns behov av bättre redskap för att få mer detaljerad kunskap om deltagarna i öppen verksamhet. Parallellt med det här behovet finns det också kulturskolor som menar att en mer detaljerad redovisning av deltagarna strider mot tanken att verksamheten är öppen och att man inte ska behöva registrera sig. Det finns dock exempel på hur även öppna fritidsverksamheter använder sig av föranmälan och samlar in kontaktuppgifter till deltagarnas föräldrar. Kulturrådet kommer att fortsätta att försöka utveckla metoder för att öka kunskapen om vilka det är som deltar i den öppna kulturskoleverksamheten.

Följeforskning och forskningscirkel

Ett annat sätt att följa upp och öka kunskapen om sin kultur- och fritidsverksamhet är att använda sig av forskare. Man kan till exempel engagera en forskare för följeforskning av en verksamhet eller starta upp en forskningscirkel med en forskare som cirkelledare. Det finns möjlighet att få stöd för forskningscirkel genom Kulturskolecentrums utvecklingsbidrag.

Politiska mål och barnkonventionen som utgångspunkter

I det strategiska arbetet med att tillgängliggöra kultur- och fritidsaktiviteter för barn och unga kan politiska mål och Barnrättskonventionen fungera som utgångspunkter.

Barnrättskonventionen, eller barnkonventionen, är sedan 2020 svensk lag. Konventionen slår fast att barn (upp till 18 år) är rättighetsbärare och att barnets bästa ska beaktas i allt beslutsfattande som rör barn och unga. Enligt artikel 31 har alla barn rätt till en meningsfull fritid. I det ingår bland annat att konventionsstaterna särskilt ska uppmuntra lämpliga och lika möjligheter till olika fritidssysselsättningar, inklusive kulturella och konstnärliga verksamheter. [unicef.se/barnkonventionen/las-texten](https://www.unicef.se/barnkonventionen/las-texten)

Ungdomspolitiken, som avser barn och unga i åldern 13–25 år, har som mål att "alla ungdomar ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen".

[tinyurl.com/ungdomspolitiken](https://www.tinyurl.com/ungdomspolitiken)

Kulturpolitiken har som mål att "kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling." För att uppnå målen ska kulturpolitiken bland annat främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor. Politiken ska även särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

[tinyurl.com/kulturpolitiken](https://www.tinyurl.com/kulturpolitiken)

Det finns även andra politiska mål och strategier som rör barns och ungas fritid och som kan användas som utgångspunkt för arbetet. Sådana mål rör till exempel funktionshinder, jämställdhet, folkhälsa, Agenda 2030 och den nationella strategin för statens stöd till kulturskolan.

Tips!

Kulturskolecentrums statistik:

kulturradet.se/statistik

Ung idag – MUCF presenterar indikatorer inom olika områden av ungdomspolitik, däribland kultur och fritid:

ungidag.se

SKR:s statistikdatabas Kolada:

kolada.se

Boverkets segregationsbarometer:

segregationsbarometern.boverket.se

Tips från BO på hur man kan arbeta med barnkonsekvensanalys:

tinyurl.com/konsekvensanalys

Kulturskoleplaner:

- Solna stad: tinyurl.com/plan-solna
- Göteborg: tinyurl.com/plan-goteborg
- Ödeshög: tinyurl.com/plan-odeshog

Forskningscirklar kring kvalitet i

kulturskolan: kulturradet.se/kvalitet

4

Intervjuer med sakkunniga

I arbetet med att bredda deltagandet bland unga med socioekonomiska utmaningar har olika aktörer olika roller. I det här avsnittet möter vi två representanter från Kulturskolecentrums sakkunniggrupp som ger en inblick i hur de arbetar och vilka utmaningar och framgångsfaktorer de ser i sitt arbete.

Vi måste jobba både brett och uppsökande

Kenneth Johansson,
kultur- och fritidschef
i Sandvikens kommun

Foto: Ann-Sofie Åberg

Berätta kort om din roll och ert arbete.

Jag är chef för kultur- och fritidsförvaltningen i Sandviken, där bland annat kulturskolan, biblioteket och kulturenheten ingår. Vi har länge haft ett politiskt mål att bredda deltagandet i våra verksamheter, särskilt i kulturskolan. Det har handlat både om att utveckla utbudet och att skapa nya former som kan nå fler barn och unga.

Hur började arbetet?

Kommunen har gjort ett stort analysarbete om skillnader i livsvillkor mellan olika områden. Där syntes tydligt vilka barn som riskerade att hamna utanför. Det här var saker vi länge känt till och anat, men nu fick vi det svart på vitt. Tillsammans med statistik från Kulturrådet fick vi ett underlag för att rikta insatserna. Ett resultat är Kulturlöftet, där alla elever från förskoleklass till nian möter kultur och kulturskolan varje år, oavsett var de går i skola.

Vilka faktorer är viktigast för att nå barn i områden med socioekonomiska utmaningar?

Två saker har varit viktiga för oss. Dels att verksamheterna är fysiskt samlade i Kulturcentrum, vilket gör det möjligt att till exempel skapa sammanhållna kulturveckor. Dels att vi flyttar ut delar av kulturskolan till bostadsområdena. Ett exempel är projektet Stråkbuket i Nya Bruket, där pedagoger spelar stråkinstrument med barn på plats. Vi ser också att samarbeten med Rädda Barnen, kyrkan och andra lokala aktörer är avgörande.

Vilka utmaningar har ni mött?

Kostnaden för kulturskolan är ett hinder. En annan svårighet är att föräldrar som inte själva gått i kulturskola inte alltid förstår vad det innebär. Därför har vi översatt information till många olika språk och varit ute och informerat direkt. Vi har också lärt oss att öppna mötesplatser måste vara tydligt strukturerade – annars blir det för lite kultur och för mycket möte.

Tips från Kenneth!

Utgå alltid från de lokala förutsättningarna, men några lärdomar från Sandviken är:

1. Samla kulturverksamheterna på samma geografiska plats och skapa synergier.
2. Samarbeta med civilsamhället – ideella föreningar och organisationer är ovärderliga.
3. Se till att det finns politiska mål och avtal mellan förvaltningar som garanterar långsiktighet.

Film om Stråkbuket i Sandviken:

kulturradet.se/sandviken

Lär känna målgruppen och möt den där den är

Asynja Gray,
producent på Kulturskolan
Stockholm med ansvar
för verksamhet i Järva,
Hägersten-Älvsjö och
Skärholmen

Foto: Linda Skjevik

Berätta kort om din roll som producent på kulturskolan.

Jag leder olika typer av produktioner och verksamhet riktade till barn och unga, särskilt i områden där Kulturskolan annars har svårt att nå ut. I mitt arbete stöttar jag också pedagoger i deras arbete och ser till att våra insatser är relevanta, genomförbara och uppföljningsbara.

Kan du berätta mer om hur du arbetar?

I vårt arbete är samverkan viktigt och jag arbetar nära både interna och externa aktörer, med fokus på att bygga långsiktiga samarbeten och skapa kulturverksamhet där barn och unga faktiskt finns. En viktig del av uppdraget är också att bidra i rekrytering av personal till projektverksamhet och att hela tiden vara lyhörd för de behov som finns i målgruppen.

Vad ska man tänka på när man börjar ett sådant arbete?

Ett av de viktigaste momenten i arbetet är att lära känna verksamheten på plats. Det innebär att skapa en bild av lokalerna samt personalens och målgruppens sammansättning och behov. Arbetet inleds därför ofta med en slags förstudie, där jag kartlägger förutsättningar, resurser, behov och möjligheter. I denna fas för jag en öppen dialog med både pedagoger och andra nyckelpersoner i verksamheten. Centrala frågor är:

- Vilka kreativa uttryck vill barn och unga utforska just här?
- Vad är möjligt att genomföra inom den givna ramen – både vad gäller tid och resurser?

Metoden präglas av trygghet, flexibilitet och ett långsiktigt relationsbyggande. Varje insats – oavsett om det rör sig om en kurs, ett projekt eller ett evenemang – följs upp och utvärderas kontinuerligt. Genom att analysera vad som fungerat väl, vad som kan förbättras och vad som behöver utvecklas vidare, skapas en lärande och hållbar struktur för verksamheten.

Vilka faktorer är viktigast för att nå barn i områden med socioekonomiska utmaningar?

Förtroende, tillit och kontinuitet är avgörande. Att återkomma till samma plats, vid samma tid och på samma veckodag skapar trygghet och bygger relationer. Ett tydligt exempel är vårt samarbete i Rinkeby med Folkets hus, öppna förskolan och biblioteket. Där möter vi små barn och deras föräldrar i skapande aktiviteter. När vi funnits på plats under en längre tid ser vi hur barnen naturligt fortsätter in i Kulturskolans ordinarie verksamhet. Föräldrarna lär känna oss, och ett förtroende växer fram. Det är också viktigt att alltid tydligt visa att det är Kulturskolan som är på plats – till exempel genom profilkläder. Det signalerar att det handlar om vår spetskompetens inom kultur och inte fritidsverksamhet.

Vilka utmaningar möter ni?

Resurser är en ständig fråga och en utmaning. Tid, pengar och personal. Många pedagoger arbetar deltid och det gör det svårt med kontinuitet, men just kontinuiteten är avgörande för att bygga relationer. Motivation hos målgruppen kan också vara en utmaning, liksom språkförbistringar. Även om mycket hänger på enskilda personer blir det skört om verksamheten är för individberoende.

Har du några tips till andra kommuner som vill arbeta med att bredda deltagandet?

Lär känna målgruppen! Möt barn och unga samt föräldrar där de är, samarbeta med lokala aktörer och var nyfiken. Detta är inte bara en strategi, utan själva grunden för äkta och hållbar förändring och utveckling. I en tid av utmaningar för demokratin är kulturens roll viktig för samhällets sammanhållning.

5

Forskarreflektion: Vems fritid räknas?

Vems fritid räknas?

Foto: MUCF

Marwa Chebil är kommundoktorand vid Umeå universitet och forskar om inkluderande mötesplatser för barn och unga samt deras påverkan på hälsa och välbefinnande. I den här artikeln reflekterar Marwa, med utgångspunkt i egen erfarenhet och befintlig forskning, kring ett antal teman som lyfts i skriften och i webinarier serien *Ojämlika livsvillkor – unga och kultur*. Texten behandlar bland annat fritidens roll som meningsskapare och skyddsfaktor samt dess betydelse för ungas hälsa och välbefinnande.

Fritiden är en viktig del av barns och ungas liv. Det är här de utvecklar sin identitet, skapar relationer och känner sig som en del i ett sammanhang. Kultur- och fritidsaktiviteter bidrar inte enbart till välbefinnande i stunden, utan fungerar också som en viktig skyddsfaktor på längre sikt, genom att stärka hälsan och förutsättningarna för delaktighet och social inkludering.⁹⁶ Men tillgången till kultur- och fritidsaktiviteter är långt ifrån jämlik, och en av de starkaste faktorerna som påverkar deltagandet är socioekonomiska villkor. I hushåll med högre inkomster har barn och unga betydligt större möjligheter att delta i kultur- och fritidsaktiviteter, medan kostnader för medlemsavgifter, utrustning och transporter ofta blir oöverkomliga hinder för familjer i ekonomiskt utsatta situationer.⁹⁷

Jag har varit verksam inom kultur- och fritidssektorn i olika hög grad i mer än 20 år, och har gång på gång sett hur ojämlikheter i tillgång och delaktighet tar sig uttryck. Ett särskilt minne som etsat sig fast är mötet med en grupp unga som satt på en parkbänk utanför fritidsgården i flera veckor innan de till slut vågade gå in. När jag senare frågade dem varför de hade avvaktat så länge blev svaret att de ville få en känsla för platsen och vilken typ av verksamhet som pågick. För dem handlade det om att förstå om de skulle passa in och känna sig trygga. Det blev en viktig påminnelse om att tillgång eller utbud inte automatiskt betyder delaktighet. Det som för vissa kan upplevas som en självklar väg in, kräver för andra tid, tillit och mod.

När barnkonventionen blev svensk lag 2020 fastslogs barns rätt till lek, vila, fritid och deltagande i kulturliv (artikel 31). Men lagar är en sak, och verkligheten är tyvärr en annan. Strukturella hinder, som avgifter, avstånd, krav på utrustning och normer, avgör i praktiken vilka som känner sig välkomna. För unga med funktionsnedsättning, unga hbtqi-personer och de som lever i socioekonomiskt utsatta områden förstärks dessa hinder ytterligare.

I denna artikel reflekterar jag över barns och ungas fritid utifrån forskning, min långa erfarenhet inom sektorn och mitt pågående avhandlingsarbete. Fokus ligger på fritiden som rättighet och skyddsfaktor, på de ekonomiska och sociala villkor som formar barns och ungas möjligheter till delaktighet och inflytande, samt på betydelsen av samverkan för att skapa mer jämlika förutsättningar för barn och unga.

Fritidens betydelse för ungas hälsa och välbefinnande

Fritiden kan fungera som en central skyddsfaktor i barns och ungas liv. För att detta ska ske är det primära inte vilken aktivitet som erbjuds utan snarare kvaliteten i relationerna, graden av självbestämmande och känslan av att ens närvaro spelar roll.⁹⁸ Det är när unga upplever trygghet, bekräftelse och inflytande som fritidens positiva effekter på hälsa och utveckling förstärks.⁹⁹ Forskning baserad på barns och ungas egna perspektiv visar att meningsskapande ofta växer fram i informella miljöer, som på en parkbänk, i en danslokal där dansen sker utan krav på prestation eller i en soffa på fritidsgården.¹⁰⁰ Det är när vuxna väljer att lyssna snarare än styra som sammanhang uppstår som bidrar till välbefinnande och inflytande.

Fritiden kan bli skyddande genom delaktighet

Både svensk och internationell forskning visar på ett samband mellan regelbundet deltagande i fritidsaktiviteter och bättre psykisk hälsa. Ungas engagemang i föreningslivet rapporterar lägre nivåer av nedstämdhet och en starkare känsla av tillhörighet. Likaså kan kulturellt engagemang under ungdomsåren förutsäga bättre psykisk hälsa långt in i vuxenlivet, och det är särskilt tydligt bland flickor och barn från hushåll med låg inkomst.¹⁰¹ Sambandet mellan fritidsaktiviteter och hälsa hos unga är komplext, eftersom unga som redan mår förhållandevis bra ägnar sig åt fritidsaktiviteter i större utsträckning, samtidigt som fritidsaktiviteterna

Inkludering handlar inte enbart om deltagande, utan även om delaktighet.

bidrar till att de faktiskt mår bättre.¹⁰² Även om kultur- och fritidsaktiviteter inte ensamt orsakar bättre hälsa, kan deltagande bryta negativa spiraler och stärka motståndskraften hos barn och unga som löper risk att må dåligt.

Ojämlika villkor kräver gemensamt ansvar

Trots fritidens potential som skyddsfaktor är denna effekt långt ifrån självklar för alla unga. För unga som upplever utsatthet till följd av familjens ekonomiska förutsättningar eller på grund av funktionsnedsättning, könsidentitet eller bostadsort kan fritiden snarare förstärka ett utanförskap om de inte får samma möjlighet till deltagande som andra barn och unga. Fritiden bör därför förstås som ett system av möjligheter, där deltagande möjliggörs och delaktighet förverkligas men där det krävs ett gemensamt ansvar och långsiktiga insatser för att det ska kunna bli verklighet. Studier visar att de nuvarande stödsystemen till föreningar och fritidsverksamheter skapar ojämlika förutsättningar, där välbärgade områden kan få mer än dubbelt så stora resurser jämfört med mer utsatta områden.¹⁰³ Detta understryker behovet av strukturella förändringar som går bortom enskilda insatser. Stat, region och kommun behöver tillsammans säkerställa att fritiden inte blir en fråga om bostadsort eller ekonomi. I grunden handlar det om folkhälsa och i förlängningen också om vår demokrati.

Att känna igen sig och få ta plats

Barn och unga behöver känna igen sig i berättelserna, miljöerna och de vuxna de möter för att känna sig hemma i kultur- och fritidsaktiviteter.¹⁰⁴ Det innebär inte alltid att vuxna måste ha samma bakgrund som barn och unga. Som Tobias Kandenäs från Örebro kulturskola betonar i Kulturrådets webinarieriserie *Ojämlika livsvillkor – unga och kultur*: "Man behöver inte ha samma bakgrund som barnen och de unga för att kunna bygga tillit – men man måste vilja förstå." Denna vilja att förstå över kulturella och sociala gränser är central för att skapa en miljö som främjar inkludering.

Inkludering handlar inte enbart om deltagande, utan även om delaktighet – att känna tillhörighet och bli erkänd för sina erfarenheter och perspektiv.¹⁰⁵ Igenkänning, eller representation, innebär att unga kan känna igen sig själva i verksamheten, genom aktiviteter som speglar deras kulturella uttryck, information på det språk som familjen förstår eller möjlighet att delta på sina egna villkor. När unga upplever igenkänning stärks både deras känsla av delaktighet och deras mod att våga ta mer plats.¹⁰⁶ Inkludering sker alltså inte i ett vakuum, utan växer fram i relationer människor emellan. Inkludering börjar i det lilla, i känslan av att få ett leende när man kliver in, i möjligheten att hitta en plats att sitta på, i att någon annan väntar in och frågar hur man har det. När verksamheter arbetar medvetet med representation, tillit och trygghet samt långsiktighet skapas utrymme för flera olika sätt att "vara" på, vilket gör att deltagarna kan pröva uttryck som annars kanske inte skulle få ta plats.

Medvetna val som kan göra skillnad

Genom att systematiskt arbeta med trygghet i bemötande, representation i både innehåll och personal och långsiktighet i relationsbyggande öppnas möjligheter för fler att delta på sina

egna villkor. Hur detta kan omsättas i praktiken visar Mohammed Mekrami, chef för folkbiblioteken och kulturhusen i Uppsala kommun, i Kulturrådets webinarier. Han understryker att strategiska val handlar både om vilka aktiviteter som erbjuds och hur de speglar deltagarna, om sättet informationen kommuniceras och om vilka som arbetar i verksamheterna. Verksamheter som Juice Studios i Rågsved och biblioteken i Botkyrka och Malmö visar hur man genom medvetna val av uttryck, bemötande och personal kan skapa tillit och nå nya grupper.

Samverkan som öppnar dörrar för fler

Relationer, i form av exempelvis nätverk och stöd av vuxna som bryr sig, spelar alltså en avgörande roll för om barn och unga väljer att delta eller inte.¹⁰⁷ Ingen enskild aktör kan bära hela detta ansvar på egen hand. Men kommuner, civilsamhälle och statliga aktörer kan tillsammans bygga socialt kapital, en slags väv av stöd och möjligheter som bär upp deltagandet.¹⁰⁸ Richter Sundberg et al. fann i sin studie att samverkan ger bäst resultat när den sker nära målgruppen och bygger på gemensamma resurser och samarbete över professionsgränserna.¹⁰⁹ Även Ekholm och Dahlstedt lyfter fram hur samordning mellan kommun, civilsamhälle och statliga aktörer kan göra att resurser används mer träffsäkert när de flätas samman.¹¹⁰ Dessa studier pekar tillsammans på att samverkan inte kan förstås enbart som en arbetsmetod, utan snarare bör ses som en nödvändig förutsättning för att nå de barn och unga som annars riskerar att hamna utanför.

Samtidigt kan samverkan bidra till att minska de ekonomiska hinder som många barn och unga möter. Genom gemensamma finansieringsmodeller och riktade satsningar som exempelvis Fritidsbanken blir fler aktiviteter tillgängliga. När dessa initiativ kombineras med relationellt stöd, som att någon följer med första

gången eller finns som en trygghet i vardagen, förstärks effekten. Ett exempel på ett sådant initiativ är de kultur- och fritidsguider som lanserats i Skellefteå kommun och som jag följer med nyfikenhet.

Ny socialtjänstlag kan leda till ökad samverkan

Den nya socialtjänstlagen öppnar upp för att utveckla samverkan vidare.¹¹¹ Även om kultur- och fritidsverksamhet inte nämns uttryckligen i lagen, så betonas vikten av förebyggande insatser och gemensamt ansvar. Det kan skapa nya möjligheter för systematiska former av samarbete samt kunskaps- och kompetensutbyte mellan kultur-, fritids- och socialsektorn. När kultur- och fritidsverksamheter erkänns som en del av detta bredare samhällsuppdrag skapas förutsättningar för ökad inkludering och meningsfullhet.¹¹²

Detta kan vi se i praktiken när samverkan landar i barns och ungas vardag – i skolan, på biblioteket eller i bostadsområdet. När aktörer är närvarande där barn och unga rör sig blir det möjligt att bygga något mer än bara kortsiktiga projekt. Exempel som Filmfabriken i Vivalla i Örebro och Kulturfritids i Östersund visar hur närvaro, samordning och ömsesidigt lärande kan skapa både nya möten och långvarigt engagemang.

För att samverkan ska fungera på sikt är det nödvändigt att tänka utanför såväl kommungränser som traditionella förvaltningsstrukturer. Här har civilsamhället en avgörande roll att spela. De kan bidra på sätt som andra inte kan, genom sin lokala förankring och förmåga att bygga tillit. Men det förutsätter att samverkan inte endast landar i att kalla in civilsamhället när problem ska lösas. Istället bör civilsamhället ses som en medskapande part i att från första början bygga upp de inkluderande strukturer som barn och unga behöver.

Det är när vuxna väljer att lyssna snarare än styra som sammanhang uppstår som bidrar till välbefinnande och inflytande.

Lärdomar och riktningar framåt

Den forskning och de perspektiv som presenterats i denna artikel lyfter fram fritiden som en plats där barn och unga formas, knyter band, återhämtar sig och skapar mening. Det är ofta i det här "mellanrummet" som barn och unga vågar utforska nya saker och uttrycka sig för att växa som individer. Därför kan man inte se fritiden som något man kan välja bort, utan som en viktig del av barns och ungas livsvärld, där gemenskap och identiteter formas. Fritiden måste ses som en grundläggande rättighet, och samhället har ett ansvar för att alla barn och unga ska få delta, inte bara de som redan har tillgång till resurser och nätverk.

Strukturella villkor formar vilka som deltar

Forskningen visar hur fritiden kan ha en kompensatorisk roll för unga som lever eller riskerar att leva i någon typ av utsatthet. Men faktorer som tid, plats, tillgänglighet, trygghet, kostnader, bemötande och tillgång till kulturellt och socialt kapital avgör vem som får plats.¹¹³ Kulturellt kapital kan handla om att veta hur man anmäler sig till en aktivitet, vilka förväntningar

som finns på vårdnadshavare eller hur man kommunicerar med ledare och deltagare. När familjer saknar detta kapital kan även kostnadsfria aktiviteter upplevas som otillgängliga. Det är först när dessa faktorer förstås som strukturella, och inte som individuella brister, som vi kan börja tala om verklig jämlikhet.

Barn och unga behöver mer än ett brett utbud av aktiviteter. De behöver verksamheter där de känner sig välkomna, där deras erfarenheter tas på allvar och där de får möjlighet till inflytande. Det handlar om att flytta fokus från att "nå" unga till att bygga verksamheter tillsammans med dem. När unga ser sig själva representerade i ledarskapet, aktiviteterna och normerna skapas förutsättningar för meningsfull fritid och delaktighet.¹¹⁴ Det är här fritidens transformativa kraft blir tydlig.

Politiska beslut som gör skillnad

Den nya socialtjänstlagen stärker det förebyggande uppdraget och betonar samverkan.¹¹⁵ Detta öppnar för att tydligare positionera kultur- och fritidsverksamheter som en del av det sociala stödsystemet. När kultur- och fritidsak-

tiviteter erkänns som en skyddsfaktor ökar också behovet av långsiktiga, platsnära och samordnade insatser. För att sådana insatser ska bli verklighet behöver skolan, socialtjänsten, kultur- och fritidssektorn och civilsamhället arbeta tättare tillsammans i permanenta strukturer. Det kräver i sin tur politiska prioriteringar, där barns och ungas rätt till fritid ses som en självklar del av välfärden. Barnkonventionens artikel 31 slår fast att barn har rätt till vila, fritid och kultur. För att denna rättighet ska bli verklighet krävs, enligt artikel 4 i barnkonventionen, att staten tillhandahåller de resurser som behövs. Det innebär en strukturerad finansiering som möjliggör avgiftsfrihet, tillgänglighet och personal med rätt kompetens för sina uppdrag.

Det finns redan många goda exempel på hur kommuner kan sänka trösklarna utan att sänka kvaliteten. Lidköping och Botkyrka har gjort det genom att ta bort förseningsavgifter på bibliotek, erbjuda kostnadsfri simundervisning och låta barn låna badkort via folkbiblioteken.

Digitala lösningar har i vissa fall blivit en ingång för unga som står utanför fritiden och kulturen, men det är i de fysiska mötena som tillit och förtroende byggs över tid. Slutligen visar de studier som tagits upp i den här artikeln att maktbalansen behöver förändras, för att fler barn och unga med socioekonomiska utmaningar ska få tillgång till och kunna utöva kultur- och fritidsaktiviteter. Barn och unga behöver få ökat inflytande över sin fritid, och de lokala aktörer som i vardagen bär upp verksamheterna behöver få mer mandat att kunna göra det. Det är fritidsledare, bibliotekarier, föreningsledare, kulturskolepedagoger och andra yrkesgrupper som i praktiken förverkligar politiska beslut och skapar möten där tillit och delaktighet kan växa fram. För att deras arbete ska få genomslag krävs långsiktiga förutsättningar och politisk vilja att lyssna och stötta. När barns och ungas behov möter de lokala aktörernas kunskap och politikens stöd kan vi börja lägga en grund för en jämlik fritid som bär över tid.

6

Vägar framåt mot ökat deltagande

När barn går till aktiviteter bygger de ett socialt nätverk som blir en livlina genom hela livet.

De möter människor de aldrig skulle träffa annars, vänner från olika bakgrunder, förebilder som kan rädda dem från destruktiva miljöer. De lär sig samarbeten, respekt och även att hantera olika perspektiv.

Dessa möten är ovärderliga. Det skapar inte bara trygghet här och nu utan också framtida möjligheter.

I den här skriften har Kulturrådets Kulturskolecentrum beskrivit förutsättningar och utvecklingsområden för att barn och unga med erfarenhet av socioekonomiska utmaningar ska kunna delta i kulturskolan och i andra fritidsaktiviteter. Innehållet kan förhoppningsvis fungera som inspiration för dig som arbetar med att bredda ungas deltagande i olika kultur- och fritidsaktiviteter. Flera av de hinder, faktorer och tips som vi presenterar är applicerbara på ett mer generellt arbete för att bredda deltagandet bland underrepresenterade grupper, inte bara bland barn och unga med socioekonomiska utmaningar. De som arbetar med detta behöver ha med sig att deltagandet och behoven kan se olika ut beroende på bakgrundsvariabler som ålder, kön, funktionalitet och boendeort. Barn som bor i områden med socioekonomiska utmaningar behöver inte nödvändigtvis befinna sig i storstädernas förorter. Många av dessa områden ligger snarare i landsbygdskommuner.

Vi har i skriften visat hur deltagandet i kultur- och fritidsaktiviteter skiljer sig åt mellan olika grupper av unga, främst utifrån deras socioekonomiska situation. Den underrepresentation av barn och unga med socioekonomiska utmaningar som finns i exempelvis idrottsföreningar och de flesta kulturaktiviteter är tydlig och har funnits länge. Samtidigt deltar gruppen i större utsträckning än andra i aktiviteter på exempelvis fritidsgårdar och på bibliotek.

Synen på meningsfull fritid behöver breddas

Våra resultat visar på behovet av att bredda synen på vad som kan vara en meningsfull fritid för barn och unga. Den öppna verksamheten, i mindre strukturerade former, kan vara väl så viktig som strukturerade, återkommande och mer prestationsinriktade aktiviteter, och den bör betraktas som ett likvärdigt alternativ. Samtidigt är det viktigt att även ge möjligheter till de unga

som vill fördjupa sig i sin fritidsaktivitet. Det här pekar på vikten av att tillgängliggöra många olika typer av fritidsaktiviteter för barn och unga, till exempel genom att öka stödet både till ett aktivt föreningsliv och till fler öppna mötesplatser som fritidsgårdar. De öppna mötesplatserna, med lägre trösklar än de strukturerade fritidsaktiviteterna, kan dessutom fylla andra funktioner i ett barns liv och utveckling, eftersom det där kan finnas mer utrymme för längre samtal och socialt "häng".

Barn och unga har olika tycke och smak, och vad de väljer att göra på sin fritid kan helt enkelt handla om intresse. Samtidigt är det viktigt att ge alla barn och unga, oavsett förutsättningar, möjligheten att prova på och delta i de fritidsaktiviteter de har lust till. Hinder som kostnader, tidsbrist, okunskap och negativt bemötande ska inte få stå i vägen för att barn och unga ska få likvärdiga möjligheter att delta.

Åtgärder inom flera samhällsområden krävs

För att detta ska ske finns det en rad åtgärder som chefer, pedagoger och annan personal kan arbeta med och som vi lyfter fram i den här skriften. Men det vilar även ett stort ansvar på de politiker och tjänstepersoner som med sina beslut och avväganden påverkar vilket utbud och vilka möjligheter den här gruppen av barn har att delta i de fritidsaktiviteter de är intresserade av. Folkhälsorelaterade frågor som ökad stress bland unga påverkar också deras möjlighet till en god fritid och kräver övergripande åtgärder inom flera samhällsområden. Det är även viktigt att flera olika samhällsområden samverkar med varandra för att satsningarna ska få bäring och bli långsiktiga. I arbetet med ungas fritid behöver även frågor som exempelvis rör samhällsplanering, kollektivtrafik, trygghet och hälsa inrymmas.

Samtidigt finns det också befintliga statliga kulturstöd, som Kulturrådets utvecklingsbidrag, som har lett till att ett stort antal barn och unga för första gången kommit i kontakt med kulturskolans verksamhet och andra kulturyttringar. Stödet premierar även satsningar på underrepresenterade grupper, såsom barn och unga med socioekonomiska utmaningar, och har spelat en viktig roll för att kulturskolor ska kunna utveckla sin öppna verksamhet. Det nyinrättade Fritidskortet, som ska stärka ungas deltagande i fritidsaktiviteter, kan bli en möjlighet för fler barn med erfarenhet av socioekonomiska utmaningar att få prova på och utveckla sig inom en fritidsaktivitet. Satsningen är i sin linda och vi har ännu inte sett några effekter av den, men resultatet blir intressant att följa. Samtidigt behövs det även satsningar på kommunal nivå, inte minst för att utvecklingsprojekten ska bli mer långsiktiga. Att alltför kulturskolor erbjuder reducerade priser eller helt avgiftsfria kulturskolor är en positiv trend, men dessa lättnader riskerar att försvinna i tider när de kommunala förvaltningarnas ekonomi är pressad.

Avslutande tips

Som avslutning på denna skrift vill vi skicka med några sammanfattande tips för dig som arbetar för att ge alla barn och unga en meningsfull fritid. Lycka till!

- **Erbjud gratis verksamhet.** Om det inte går att göra hela verksamheten avgiftsfri, välj ut några aktiviteter som kan locka unga att prova på.
- **Ta kontakt med föräldrar.** En direktkontakt med föräldrar genom exempelvis lotsar eller ambassadörer kan öka deras förståelse för och tillit till fritidsaktiviteten.
- **Var på plats.** Bedriv verksamhet i barnens närområde, där de rör sig. Se till att lokalen är tillgänglig, sett till placering och utformning. Ta hjälp av och samverka med lokala aktörer som har förtroende bland barnen, både för att nå ut med information och för att utföra verksamheten. Bedriv verksamhet i anslutning till skoldagen för att underlätta för barn som har långa avstånd till skola och fritidsverksamheter.
- **Bygg förtroende.** Fundera på hur pedagoger och annan personal bemöter barn och unga, och hur de kan arbeta med inkludering och relationsskapande för att öka tilliten. Vid behov, vidareutbilda personalen i frågor om bemötande av olika målgrupper. Se över personalgruppens sammansättning – finns det möjlighet att anställa eller få hjälp av personer som på olika sätt representerar barnen och som de har extra stort förtroende för?
- **Var synlig.** Sprid information om att verksamheten finns och om vad den innebär till barn, unga och föräldrar. Använd olika kanaler, såsom skola, bibliotek och sociala medier. Tänk på att många föräldrar i områden med socioekonomiska utmaningar kan ha andra modersmål än svenska och att informationen därför behöver vara flerspråkig.
- **Fundera på verksamhetsform.** Erbjud om möjligt flera aktiviteter, med olika metoder, under samma tak. Ge deltagarna möjlighet att ta pauser, då de kan samtala och därigenom stärka den sociala samhörigheten. Var flexibel och ge deltagarna möjlighet att prova på olika aktiviteter. Se samtidigt till att det finns en grundstruktur i verksamheten, för att underlätta själva aktiviteten och minska risken för stök. Se långsiktigt på verksamheten, ge den tid att etableras.

- **Låt unga var med och bestämma.** Ge deltagarna stora möjligheter till inflytande över utbudet och att själva välja vad de vill göra, utifrån sina förutsättningar. Lär känna barnen, var lyhörd och anpassa om möjligt verksamheten för olika individer, utifrån ett intersektionellt perspektiv.
- **Sätt upp mål för verksamheten.** Gör en behovsanalys och sätt utifrån denna upp konkreta mål. Identifiera vilka åtgärder och resurser som krävs för att uppfylla målet. Följ upp effekter av insatserna och justera vid behov mål och insatser utifrån uppföljningens resultat. Försök om möjligt förankra målen i politiska beslut för att öka stabiliteten och långsiktigheten i verksamheten.
- **Ge möjlighet till utveckling.** Öka möjligheten för deltagare i öppna verksamhetsformer att fördjupa sig inom en aktivitet. Skapa om möjligt enklare vägar från den öppna verksamheten in i andra verksamhetsformer, såsom terminskurser, även om det finns köer. Om målet är att komma till rätta med underrepresentationen av vissa grupper även i terminskurserna kan det behövas konkreta åtgärder för att få till en förändring.

Noter och referenser

Noter

1. Prop. 2009/10:3. Tid för kultur, Prop. 2017/18:164. En kommunal kulturskola för framtiden – en strategi för de statliga insatserna.
2. https://www.kulturradet.se/i-fokus/barn-och-unga/meningsfull-fritid---barn-och-unga/webbinarier_ojamlika_livsvillkor/
3. Det finns flera olika sätt att benämna gruppen och definiera vilka individer som ingår i den. I skriften hänvisar vi till en rad olika rapporter och aktörer, som ibland använder sig av andra begrepp än just "barn och unga med socioekonomiska utmaningar".
4. Kulturanalys 2023.
5. Rädda barnen 2025.
6. Boverket 2023.
7. <https://segregationsbarometern.boverket.se/>
8. Boverket 2023, Brå 2024.
9. MUCF 2023.
10. Områdestyperna bygger på ett socioekonomiskt index nedbrutet på RegSO-nivåer, se vidare <https://segregationsbarometern.boverket.se/>
11. MUCF 2023, Forte 2023, Kulturanalys 2023, Ung livsstil 2020, Centrum för idrottsforskning 2019.
12. Centrum för idrottsforskning 2023.
13. Rädda barnen 2025, se även Centrum för idrottsforskning 2023.
14. Kulturanalys 2023, 2025.
15. Kulturanalys 2025.
16. Centrum för idrottsforskning 2019.
17. Kulturanalys 2023, MUCF 2023.
18. Kulturanalys 2023.
19. Ung livsstil 2021, MUCF 2023, Järvaveckan research 2025.
20. Kulturrådet 2023, MUCF 2025a, Folkhälsomyndigheten 2023.
21. MUCF 2025a.
22. MUCF 2023.
23. Ung livsstil 2021.
24. Mabee och Fancher 2020.
25. MUCF 2023.
26. Järvaveckan research 2025.
27. Se t.ex. Rädda barnen 2025, Forte 2023, Ung livsstil 2021, Kulturanalys 2023, Folkhälsomyndigheten 2023.
28. Rädda barnen 2025.
29. Rädda barnen 2025.
30. Kulturrådet 2024a.
31. Kulturrådet 2024a.
32. Centrum för idrottsforskning 2023.
33. Kulturrådet 2023, 2024a.
34. Riksidrottsförbundet 2022a, 2024.
35. Tahvilzadeh m.fl. 2023.
36. MUCF 2025a.
37. Riksidrottsförbundet 2025.
38. Kulturrådet 2023.
39. Kulturrådet 2023.
40. Riksidrottsförbundet 2025.
41. Book 2012.
42. Rädda barnen 2025, Folkhälsomyndigheten 2023.
43. Tahvilzadeh m.fl. 2023.
44. Riksidrottsförbundet 2025.
45. Centrum för idrottsforskning 2025.
46. Stockholms stad 2022.
47. Järvaveckan research 2025.
48. Riksidrottsförbundet 2025.
49. Kulturanalys 2023.
50. Kulturrådet 2024a.
51. Riksidrottsförbundet 2022b.
52. Kulturrådet 2023.
53. Folkhälsomyndigheten 2023.
54. MUCF 2014, Kulturrådet 2023, Folkhälsomyndigheten 2023.
55. Riksidrottsförbundet 2025.
56. Tahvilzadeh m.fl. 2023.
57. Stockholms stad 2015.
58. Kulturrådet 2023.
59. Järvaveckan research 2025.
60. Folkhälsomyndigheten 2023.
61. Järvaveckan research 2025.
62. Solna stad 2024.
63. Kulturrådet 2023.
64. Kulturrådet 2024b.
65. Folkhälsomyndigheten 2023.
66. Riksidrottsförbundet 2025.
67. Riksidrottsförbundet 2022a.
68. Kulturrådet 2024c.
69. Riksidrottsförbundet 2022a.
70. Tahvilzadeh m.fl. 2023.
71. Solna stad 2024.
72. Kulturrådet 2024a, Centrum för idrottsforskning 2023, Ung livsstil 2021.
73. Ung livsstil 2021, Tahvilzadeh m.fl. 2023, Region Stockholm 2023.
74. Di Lorenzo Tillborg och Jeppsson 2024.

75. Kulturrådet 2023.
76. Kulturrådet 2023.
77. Kulturrådet 2024a.
78. Kulturrådet 2024b.
79. Edvardsson 2021.
80. Centrum för idrottsforskning 2023.
81. SFS 2018:1197.
82. Folkhälsomyndigheten 2023.
83. Kulturanalys 2023.
84. Sveriges Kommuner och Regioner 2023.
85. Kulturrådet 2024c.
86. Kulturrådet 2023.
87. Kulturrådet 2024a.
88. Ung livsstil 2020, 2021, MUCF 2023.
89. MUCF 2025b.
90. MUCF 2025b.
91. Järvaveckan research 2025.
92. MUCF 2017, Tahvilzadeh m.fl. 2023.
93. Kulturrådet 2024a.
94. Kulturrådet 2023.
95. Kulturanalys 2023.
96. Fancourt et al. 2021, Mock et al. 2023, Nielsen et al. 2021.
97. Falk & Katz-Gerro 2016, Van Elsen et al. 2024, Niemi et al. 2021, MUCF 2023.
98. Timonen et al. 2021.
99. Bälter et al. 2023, Wheatley & Bickerton 2017.
100. Bälter et al. 2023, Forte 2023.
101. Davies et al. 2016, Fancourt & Tymoszuk 2019.
102. Trainor et al. 2010.
103. Tahvilzadeh et al. 2023.
104. Mak & Fancourt 2021.
105. jfr Fraser & Honneth 2003.
106. Van Elsen et al. 2024.
107. Bälter et al. 2023, Fredriksson & Geidne 2016.
108. Kang et al. 2023.
109. Richter Sundberg et al. 2024.
110. Ekholm & Dahlstedt 2020.
111. SFS 2025:400.
112. Tahvilzadeh et al. 2023.
113. Sociologen Pierre Bourdieu beskriver kulturellt kapital som den kunskap som behövs för att förstå hur olika sociala sammanhang fungerar, vilka koder som gäller och hur man navigerar i olika miljöer (Bourdieu, 1986).
114. Bälter et al. 2023.
115. SFS 2025:400.

Referenser

Book, K. (2012). Rörelser i staden. Aktivitet på olika villkor i Malmö, i Svensk idrottsforskning 1/2012.

Boverket (2023). Boendesegregationens utveckling och mekanismer. Årsrapport 2023 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige. Rapport 2023:23.

Brottsförebyggande rådet (Brå) (2024). Risk för otrygghet i bostadsområden – En statistisk analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen (NTU). Kortanalys 4/2024.

Centrum för idrottsforskning (2019). Idrotten och (o)jämligheten – I medlemmarnas eller samhällets intresse?

Centrum för idrottsforskning (2023). Idrott och segregation – Om idrottens roll i ett ojämnt samhälle.

Centrum för idrottsforskning (2025). Idrottsanläggningar på skolfastigheter – Analys av idrottsrörelsens tillgång till anläggningar på skolor.

Di Lorenzo Tillborg, A. & Jeppsson, C. (2024). Inkludering och breddat deltagande i kulturskolan, i Lindgren, M. och Söderman, J. (red.) Pedagogik för kulturskolan. Lund: Studentlitteratur.

Edvardsson, J. (2021). Guide till bok-samtal med digitala verktyg. Arbeta för att utveckla elever läsförståelse och läslust. Lund: Vilja förlag.

Folkhälsomyndigheten (2023). Fritidskortet. Intervjuer med primära målgrupper 2023. Gullers grupp.

Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) (2023). Fritidens betydelse för ungas psykiska hälsa – rättigheter, möjligheter och hinder.

Järvaveckan research (2025). Deltagande i kulturlivet bland boende i utsatta områden.

Kulturrådet (2023). Öppen verksamhet i kulturskolan – en väg till breddat deltagande.

Kulturrådet (2024a). Kulturskolan i siffror 2023.

Kulturrådet (2024b). Att främja läsning för unga – Vad säger forskning om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar?

Kulturrådet (2024c). Stärkt läsning för unga – Om att läsfrämja för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar.

Mabee, S.H. & Fancher, S.E. (2020). Curiosity is a luxury of the financially secure: the affective thresholds of information literacy, Library Trends, 68(3).

Myndigheten för kulturanalys (2023). Att bredda deltagandet i kulturlivet. Hinder och möjligheter. Rapport 2023:2.

Myndigheten för kulturanalys (2025). Ungas kulturvanor. Kulturfakta 2025:1.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) (2014). FOKUS 14 – om ungas fritid och organisering.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) (2017). Utvecklingen av ideella föreningars villkor – Civila samhällets villkor 2016 med fokus på ideella föreningar i utsatta områden.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) (2023). En fördjupad bild av Ungas fritid. Ung idag 2023:2.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) (2025a). Så tycker unga 2025 – hälsa, fritid och framtid. Attityd- och värderingsstudie.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) (2025b). Kartläggning av den öppna fritidsverksamheten.

Prop. 2009/10:3. Tid för kultur.

Prop. 2017/18:164. En kommunal kulturskola för framtiden – en strategi för de statliga insatserna.

Region Stockholm (2023). Kultur i barns vardag – Röster från barn och unga i Stockholms län om deras kulturvanor.

Riksidrottsförbundet (2022a). En match utöver det vanliga. Om ett kunskapsbaserat arbetssätt i idrotts-svaga områden.

Riksidrottsförbundet (2022b). Över stock, snö och sarg – Anläggningssituationen i Sverige.

Riksidrottsförbundet (2024). Idrottens etablering i utsatta områden. En utvärdering av Idrottsklivets organisering, ledning och styrning.

Riksidrottsförbundet (2025). Sänkta trösklar. Så får vi öppnare och mer inkluderande idrottsanläggningar.

Rädda barnen (2025). Missing out.

SFS 2018:1197. Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

Solna stad (2024). Gränslös kulturskola – en rapport. Ett kommunövergripande projekt genomfört 2021–2024 inom ramen för Kulturrådets utvecklingsbidrag för kulturskolor.

Stockholms stad (2015). Utvärdering av El sistema Stockholm. Professional management.

Stockholms stad (2022). Stockholms kulturkartor – En kartläggning av Stockholms kulturliv 2019.

Sveriges Kommuner och Regioner (2023). Delaktighetstrappan och liknande modeller.

Tahvilzadeh, N., King, L., Nazar, A. (2023). Vågar till en jämlik fritid. En studie om meningsfull fritid och ojämnt deltagande i Malmö stads fritidsutbud.

Ung livsstil (2020). (Elofsson, S. Åkesson M. & Blomdahl, U.). Hur många deltar inte i det offentligt subventionerade fritids- och kulturutbudet? En studie av utomstående i åldersgruppen 10–19 år utifrån kön, ålder, socioekonomisk bakgrund och svensk/utländsk bakgrund.

Ung livsstil (2021). (Blomdahl, U. Elofsson, S. & Bergmark, K.). Ung Livsstil Malmö 2021. En studie om levnadsvillkor, delaktighet och preferenser i åldersgruppen 10–19 år. Stockholms universitet & Malmö stad. Malmö: CA Andersson.

Referenser, Forskarreflektion

- Bälter, K., Pettersson, G., Löfstedt, P. & Peterson, U. (2023). Making leisure time meaningful for adolescents: An interview study from Sweden. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 18(1), 2187346.
- Davies, C., Knuiaman, M. & Rosenberg, M. (2016). The art of being mentally healthy: A study to quantify the relationship between recreational arts engagement and mental well-being in the general population. *BMC Public Health*, 16, 15.
- Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2020). *Idrott, ungdomar och sociala innovationer*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Falk, M. & Katz-Gerro, T. (2016). Cultural participation in Europe: Can we identify common determinants? *Journal of Cultural Economics*, 40(2), 127–162.
- Fancourt, D., Aughterson, H., Finn, S., Walker, E. & Steptoe, A. (2021). How leisure activities affect health: a narrative review and multi-level theoretical framework of mechanisms of action. *The Lancet Psychiatry*, 8(4), 329–339.
- Fancourt, D. & Tymoszuk, U. (2019). Cultural engagement and incident depression in older adults: Evidence from the English Longitudinal Study of Ageing. *The British Journal of Psychiatry*, 214(4), 213–219.
- FN. (1989/2020). *Konventionen om barnets rättigheter*. New York: Förenta nationerna. (Inkorporerad i svensk lag 2020)
- Forte. (2023). *Fritidens betydelse för ungas psykiska hälsa – rättigheter, möjligheter och hinder: Kunskapsläge och forskningsbehov*. Stockholm: Forte.
- Fraser, N. & Honneth, A. (2003). *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. London: Verso.
- Fredriksson, U., & Geidne, S. (2016). Youth centres as health-promoting settings: Experiences from multicultural neighbourhoods in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(6), 633–639
- Kang, S., Lee, J. & Koo, J. (2023). The buffering effect of social capital for daily mental stress in an unequal society: A lesson from Seoul. *International Journal for Equity in Health*, 22(1), 150.
- Mak, H. & Fancourt, D. (2021). Do socio-demographic factors predict children's engagement in arts and culture? Comparisons of in-school and out-of-school participation in the Taking Part Survey. *PLoS ONE*, 16(2), e0246936.
- Mock, S. & Smale, B. (2023). The relationship of diverse leisure activities with flourishing. *Frontiers in Psychology*, 14, 1130906.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. (2023). *Ung idag 2023: en fördjupad bild av ungas fritid*. Växjö: MUCF.
- Niemi, A.J., Huhtala, M., Kivimäki, H. & Koskinen, A. (2021). After the bell: Adolescents' organised leisure time activities and well-being in the context of social and socioeconomic inequalities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1939.
- Nielsen, L., Hinrichsen, C., Madsen, K., Nelausen, M., Meilstrup, C., Koyanagi, A., Koushede, V. & Santini, Z. (2021). Participation in social leisure activities may benefit mental health particularly among individuals that lack social connectedness at work or school. *Mental Health and Social Inclusion*, 25(3), 241–253.
- Richter Sundberg, L., Gottfredsen, A. & Christianson, M. (2024). Exploring cross-boundary collaboration for youth mental health in Sweden: A qualitative study using the integrative framework for collaborative governance. *BMC Health Services Research*, 24(1), 322.
- Svensk författningssamling. (2025:400). *Socialtjänstlag*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Tahvilzadeh, N., Kings, L. & Nazar, A. (2023). *Vägar till en jämlik fritid: En studie om meningsfull fritid och ojämlikt deltagande i Malmö stads fritidsutbud*. Huddinge: Södertörns högskola, Förvaltningsakademien. (Förvaltningsakademien rapport nr 29).
- Timonen, J., Niemelä, M., Hakko, H., Alakokkare, A. & Räsänen, S. (2021). Associations between adolescents' social leisure activities and the onset of mental disorders in young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(9), 1757–1765.
- Trainor, S., Delfabbro, P., Anderson, S., & Winefield, A. (2010). Leisure activities and adolescent psychological well-being. *Journal of adolescence*, 33 1, 173-86.
- Van Elsen, E., Schwanen, T. & Dijst, M. (2024). Socioeconomic and sociocultural differences in adolescents' motivations for leisure: A cross-national study. *Leisure Studies*, 43(1), 39–55.
- Wheatley, D. & Bickerton, C. (2017). Subjective well-being and engagement in arts, culture and sport. *Journal of Cultural Economics*, 41(1), 23–45.

Meningsfull fritid är mer än bara en paus från skolan. Det är en plats där barn växer som egna individer och utvecklar viktiga färdigheter.

Jasin, ung rådgivare, Rädda barnen

Tillgång, tid och tillit är det första numret av Kulturskolecentrums skriftserie. I serien kommer vi att publicera ny, fördjupad kunskap om olika områden av kulturskolans verksamhet.

Kulturrådet 2025
Box 27215, 102 53 Stockholm
kulturradet@kulturradet.se